

Om civilsamhällets betydelser

Efter flykten

Therese Ydremark

© Ydremark, Therese 2023

ISBN: 978-91-527-0895-8

Utgiven av:
NBV, Nykterhetsrörelsens Bildningsverksamhet

Illustrationer: Linnea Blixt

Förord

När det här skrivs har Rysslands anfallskrig mot Ukraina pågått i nästan två år. Kriget, som enligt bedömare skulle bli kortvarigt, blev inte det. Det blev inte heller kriget i Syrien. I Afghanistan har talibanernas återtagande av makten förändrat förutsättningarna för både människor och samhällsutveckling.

Ukraina, Syrien och Afghanistan är några av de länder där medborgare idag söker sig till Europa. För 30 år sedan var det kriget på Balkan som fick människor att korsa gränserna inom Europa. Mellan 1992 och 1995 fick närmare 50 000 personer från Bosnien och Hercegovina permanent uppehållstillstånd i Sverige.ⁱ Många av dem är idag svenska medborgare. De lever här med erfarenhet av att skapa sig ett liv i ett nytt land efter en flykt. Nyfikenhet på deras berättelser var ett av skälen till att jag skrev avhandlingen *Efter flykten. En studie av civilsamhällets betydelser för deltagande och tillhörighet efter påtvingad migration*.ⁱⁱ Den text du läser nu är ett försök att göra slutsatserna från min avhandling lite mer lättillgängliga.

Avhandlingen bygger på intervjuer med personer som kom till Sverige på 1990-talet på grund av kriget på Balkan. De har alla sina rötter i det som idag är Bosnien och Hercegovina. I fokus för deras berättelser står engagemang i civilsamhället, exempelvis i föreningar. Vilka vägar har de hittat till deltagande och engagemang? Vilka möjligheter har det inneburit för dem? Vilka hinder har de stött på i civilsamhället? Hur skapas förutsättningar för deras deltagande och engagemang inom civilsamhället? Och kan civilsamhället ha betydelse för känslan av att höra till i olika sammanhang efter att de behövt fly från sitt land?ⁱⁱⁱ

Idag är det andra flyktinggrupper som kommer till Sverige, och den svenska migrationslagstiftningen har förändrats. Kanske kan vi genom att lyssna på berättelser som de här lättare förstå dagens situation.

Stockholm, december 2023

Therese Ydremark

Innehåll

Livet före flykten	7
Ideellt engagemang	9
Personliga berättelser i ett sammanhang	12
Människors förankringsprocesser	12
Civilsamhällets roller	14
Civilsamhällets rum	15
Berättelser i fokus	16
Den första tiden i Sverige	17
Vändpunkter	17
25 år av civilsamhällesengagemang	26
Med fokus på det ursprungliga hemlandet	26
Med fokus i det nya hemlandet	31
Med fokus bortom etnicitet och nationalstat	41
Att höra till efter en flykt	46
Det bekanta	46
Att (börja) höra till i nya sammanhang	47
Ytterligare en civilsamhällesroll	48
Civilsamhällets betydelser efter påtvingad migration	55
Ett samhällsperspektiv på civilsamhällets betydelser	57
Förutsättningar för människors förankringsprocesser	59
Referenser	63

Livet före flykten

I den här skriften får vi möta ett antal personer som flydde från Bosnien och Hercegovina till Sverige på 1990-talet. Innan vi tittar närmare på hur de har engagerat sig i civilsamhället beskrivs deras bakgrund i forna Jugoslavien. För att skydda deras integritet benämns de i texten med initialer som inte går att härleda till deras verkliga namn.

De intervjuade

Intervjupersonerna, tolv kvinnor och sju män, är födda mellan 1947 och 1972. De kom till Sverige mellan 1991 och 1995. När de lämnade forna Jugoslavien var de antingen anställda eller studenter. Den yngsta skulle fylla 20 år vid ankomsten till Sverige.

När intervjuerna gjordes hade de varit bosatta i Sverige mellan 24 och 29 år. De är relativt högutbildade, de flesta har universitetsexamen, antingen från forna Jugoslavien, Sverige eller båda länderna. Med undantag för två personer, som hade gått i pension, var de vid intervjutillfället anställda eller egna företagare.

Elva av dem bodde i någon av de tre svenska storstäderna, två i en medelstor stad och sex på små orter relativt långt från storstäderna. Alla utom en var föräldrar, elva av dem fick barn efter ankomsten till Sverige. Alla hade dubbelt medborgarskap när intervjuerna gjordes.

Berättelserna tar sin början i dåvarande Jugoslavien. De som berättar tillhör olika generationer och växer upp under olika perioder i den jugoslaviska historien. Det innebär att de växer upp med olika villkor och under olika förutsättningar. En av dem berättar exempelvis om en uppväxt i en akademikerfamilj präglad av entreprenörskap med djupa rötter och stora tillgångar i hemstaden, medan ett par andra talar om sig själva som barn till arbetare.

Flera av dem berättar att de levde i vad de såg som ett mångkulturellt samhälle, i en mix av kulturer. De pratar om ”blandade” sammanhang som en del av livet

då, före kriget. Ett blandat samhälle, en blandad hemstad, ett blandat företag, en blandad familj. De berättar om ett socialt liv där man umgås med och hjälps åt inom familjen, släkten, vänskapskretsen och grannskapet. Intervjuperson E. beskriver här det kommunistiska samhälle som han växer upp i:

Jugoslavien var ju ett kommunistiskt land, men också ett land som bestod av väldigt många nationaliteter. Men när jag var barn och i tonåren var det ingenting man märkte, varken det ena eller det andra. Pratar man kommunism så var det ju en väldigt mild form av kommunism, och pratar man nationalism eller olika nationaliteter - det var verkligen ingen som brydde sig. Eller i alla fall inte i staden som jag kommer ifrån. Och när jag pratar med mina vänner idag, som jag lärt känna i Sverige och som kommer från Sarajevo, Banja Luka, Gorazde och Mostar, berättar alla samma sak: ingen har nånsin brytt sig om vad man heter, var man kommer ifrån, vilken religion eller nationalitet man tillhör. Man var antingen en god eller en dålig människa, det var det som gällde. Precis som det egentligen ska vara. (E.)

De intervjuade befinner sig i olika faser i livet när kriget bryter ut och de ser sig tvungna att lämna sitt land. Medan några fortfarande utbildar sig, har andra precis gift sig eller fått barn. Ytterligare andra har arbetat i varierande antal år. C. beskriver hur kriget bryter ut när allt kommit på plats i livet för henne och hennes make efter utbildning och giftermål:

Så det var precis när det började bli bättre, du vet, det var viktigt att man hade en stabil ekonomi, att man fick det bättre. Så det hade precis kommit i gång för oss när kriget kom och då bara allt... (C.)

Kriget innebär ett avbrott i livet för de intervjuade, och de flyr sitt land, med eller utan familjemedlemmar. De lämnar bakom sig ett liv med framtidsplaner och drömmar. Inte bara för egen del eller för den egna familjen, utan även för Jugoslavien som land. P. beskriver sitt liv i 1980-talets Jugoslavien så här:

Det var en fantastisk tid, eftersom vi aldrig var ett kommunistiskt land som till

exempel Polen eller Tjeckien eller Rumänien, utan vi var mer västorienterade. Och jag kommer inte ihåg något hårt kommunistiskt styre, utan det som jag kommer ihåg är verkligen friheten, gemenskapen. Då började Jugoslavien öppna sig mer mot privata initiativ, och vi planerade att starta egna företag. Och alltså, det var glädje, det var... (...). Jag har aldrig upplevt mer entusiasm i mitt liv, mer kollektiv entusiasm, än då. Nästan eufori. (...) Rus. Vi var berusade av framtidstro. I alla fall jag var berusad av framtidstro. Och jag var berusad av min självsäkerhet, att jag fixar allt. Jag förstår inte hur i hela friden kunde jag ha en sån självsäkerhet som jag hade då. (...) Jag kunde fixa allt, alltså verkligen Pippi Långstrump. Så var mitt liv. (P)

I flera berättelser beskrivs framtiden som ljus både för personerna själva och för landet.

Ideellt engagemang

De flesta av de intervjuade kom till Sverige med tidigare erfarenheter av ideellt engagemang. Flera av dem berättar om engagemang som var organiserat inom ramen för den socialistiska samhällsmodellen. Det kunde handla om engagemang i bostadsområden, i barn- och ungdomsverksamhet, eller att vara engagerad i sociala frågor och gå kurser på ”arbetets universitet”. Några talar om att de har deltagit i övningar för att försvara landet, vissa obligatoriska, andra frivilliga. Andra berättar om engagemang i sammanhang som inte lika tydligt kan kopplas till den socialistiska samhällsmodellen. Ytterligare andra var engagerade i trosamfund.

Idrott och kultur finns också med. L. berättar här om de sammanhang hon var engagerad i och resonerar om varför det ideella engagemanget, som hon uppfattar det, under den här tiden ofta var begränsat till kultur, idrott och musik:

Man hade sina grupper, man hade olika organisationer. Men det handlade inte om att driva olika frågor. Det handlade mer om att skapa tidningar, att man skapade olika utställningar, teater. Det var det som engagerade oss mest, faktiskt. (...) Kultur, sport, musik. Också alternativ kultur och satir. I vår stad

hade vi många olika grupper, killar som spelade gitarr, tävlade och såna saker. Så det var sånt som man först samlades kring och sen engagerade sig i. Inte, som sagt, kvinnofrågor eller något sånt. För att det behö... Då trodde man att det inte behövdes. Fast om man hade byggt då, kanske det som sen hände inte hade behövt hända. Det är svårt att säga nu i efterhand. Men på den tiden levde man ett bra liv, utan att man tänkte på det. Så är det. (L.)

L. är en av dem som under intervjun reflekterar över det ideella engagemanget i dåtidens Jugoslavien och vad denna tradition av deltagande kan ha haft för betydelse för den situation som uppstod på Balkan under 1990-talet. Även F. reflekterar över den jugoslaviska traditionen av deltagande, som hon menar skiljer sig från traditionen i Sverige:

Det skiljer sig väldigt mycket, det samhällsliv som man har här i Sverige jämfört med det som man har i Bosnien. Där är det inte vanligt med föreningsliv, som det är här. Och jag tror att Sverige är ett unikt land när det gäller föreningslivet. Jag var inte politiskt aktiv där, som jag är här i Sverige, eftersom det var ett enpartisystem. Det var ett kommunistiskt land, och man var antingen medlem i det kommunistiska partiet eller så stod man utanför. Men jag var aktiv i idrottsföreningar, jag spelade lite basket, höll på med gymnastik, och jag läste lite kurser, gick på lite utbildningar, kvällskurser. Men inte så att man var aktiv som här. Man hade inte det, som jag sa, föreningslivet som här i Sverige. (F.)

Ingen av de intervjuade pratar om politiskt engagemang eller oppositionella aktiviteter. Den jugoslaviska traditionen av deltagande beskrivs snarare som en tradition med utrymme för kultur, idrott och musik, där medborgarna förväntades delta i den kommunistiska organiseringen men inte engagera sig politiskt utanför det kommunistiska partiet.

Personliga berättelser i ett sammanhang

Vi ska nu titta närmare på det som sker efter flykten. Det jag intresserar mig för är hur människor landar och finner sig till rätta i nya livssammanhang efter en flykt, och vilka betydelser civilsamhället kan ha i det sammanhanget. Men ingen avhandling skrivs i ett vakuum, den utgår från vad andra forskare har skrivit tidigare. Innan vi återvänder till berättelserna vill jag därför kort presentera några av de teoretiska perspektiv som varit viktiga för avhandlingen. Dessa perspektiv är *människors förankringsprocesser*, *civilsamhällets roller* och *civilsamhällets rum*.

Civilsamhälle

Det finns olika sätt att se på civilsamhället, men det beskrivs ofta som en av fyra sfärer i samhället. De övriga tre är stat, näringsliv och kärnfamilj/hushåll. Här utgår vi från att civilsamhället utgörs av ideella eller frivilliga organisationer och informella nätverk samt de aktiviteter som pågår i dessa sammanhang.^{iv}

Ett skäl till att jag började intressera mig för utrikesföddas engagemang i civilsamhället var att jag fann bilden av det alltför snäv, både i debatt och i tidigare forskning. Jag tyckte att det jag läste och hörde inte riktigt stämde med det jag såg inom folkbildningen, där jag var yrkesverksam. Jag ansåg att bilden var alltför ensidig, och att det saknades nyanser. Lite tillspetsat upplevde jag det som att utrikesföddas engagemang i civilsamhället beskrevs som att det bara förekom i en viss typ av föreningar och att dessa föreningar hade en begränsad verksamhet.

Utifrån de här tankarna har jag medvetet sökt perspektiv som kan ge en bredare bild av utrikesföddas engagemang i civilsamhället.

Människors förankringsprocesser

Ett av de perspektiv som har haft betydelse för avhandlingen handlar om hur människor kan landa och finna sig till rätta i nya livssammanhang efter en flykt.

Här har jag inspirerats av ett begrepp från den internationella forskningen om migration; *emplacement processes*. Det är ett begrepp som används för att beskriva processer som formar hur människor blir aktivt engagerade medborgare efter en flykt. På svenska använder jag begreppet *förankringsprocesser*.

Migration

Migration är när människor förflyttar sig från en plats för att bosätta sig på en annan plats. Det kan vara frivilligt eller ofrivilligt. I fokus för den här texten står personer med flyktningbakgrund. Det innebär att de har sett sig tvungna att lämna sitt ursprungliga hemland för ett annat på grund av krig och konflikt.

I avhandlingen undersöker jag civilsamhällets betydelser i en sådan situation. För att tydliggöra det använder jag två olika begrepp. När det handlar om det individnära perspektivet skriver jag om *civilsamhällets betydelser efter en flykt*. Men när jag behandlar ett bredare perspektiv, som också inkluderar ett samhällsperspektiv, använder jag begreppet *civilsamhällets betydelser efter påtvingad migration*. Det senare perspektivet står i fokus i det avslutande avsnittet.

När migrationsforskare undersöker migranternas förankringsprocesser har de ofta fokus på det som sker i det nya landet och på tiden nära flykten. Maja Korac^v har till exempel undersökt hur migranternas deltagande och känslor av att höra till utvecklas i det nya landet. Hon beskriver just *deltagande* och *tillhörighet* som två dimensioner av medborgarskapet. Medborgarskapet är alltså här något mer än en formell status som en medborgare har i ett land. Det kan också ses som en praktik. Utifrån ett sådant synsätt kan exempelvis engagemang i civilsamhället ses som ett sätt att utöva medborgarskapet.^{vi}

Det som intresserar mig är förankringsprocesser som kan kopplas till civilsamhället. Det deltagande som undersöks här är just engagemang i civilsamhället. När det gäller tillhörighet undersöker jag civilsamhällets eventuella betydelse för känslan av att höra till i olika sammanhang efter att man behövt fly sitt land.

Till skillnad från många tidigare studier med fokus på migranternas förankringsprocesser valde jag ett längre tidsperspektiv. Jag valde också att inkludera andra sammanhang än det nya hemlandet, såsom det ursprungliga hemlandet. Detta

eftersom jag antog att även andra sammanhang har betydelse för människors möjligheter att landa och finna sig till rätta, inte bara i det nya hemlandet utan också i livet i stort, efter en flykt.

Människors förankringsprocesser

Processer som formar hur människor blir aktivt engagerade medborgare efter en flykt. Det kan handla om olika typer av deltagande men också om tillhörighet, det vill säga att höra till i olika sammanhang.

Civilsamhällets roller

Ett andra perspektiv som haft betydelse för avhandlingen handlar om olika roller som civilsamhället kan ha. Eftersom jag tyckte att bilden av utrikes föddas engagemang var snäv, var jag nyfiken på vad som skulle komma fram om jag speglade intervjupersonernas berättelser i vad forskare tidigare har skrivit om civilsamhällets roller. Det vill säga roller som inte rör migranter och migration specifikt. Jag valde att utgå från skandinavisk forskning. Gemensamt för de fyra roller som jag ser som de mest centrala i det sammanhanget är att de kan ha betydelse både för den enskilda individen och i ett samhällsperspektiv.^{vii}

- En roll handlar om civilsamhällets betydelse för *demokratin*. Genom att engagera sig i organisationer i civilsamhället kan medborgare påverka olika samhällsfrågor. Men den här rollen kan också handla om att medlemmar i en demokratiskt uppbyggd organisation lär sig hur demokrati fungerar. Civilsamhällets demokratiska roll kan beskrivas utifrån olika dimensioner: politisk påverkan, opinionsbildning, demokratiskt lärande, partipolitiskt engagemang och protestaktioner.^{viii}
- En annan roll handlar om hur medborgarna/medlemmarna kan tillgodose olika behov genom att vara engagerade i civilsamhällesorganisationer. Ett exempel på det är hur arbetarrörelsen bildades för att tillgodose arbetares och arbetarfamiljers behov av olika slag. Den här rollen handlar om *att tillhandahålla service för de egna medlemmarna*.

- Nästa roll handlar om *social integration*. I ett historiskt perspektiv beskriver forskarna att engagemang i civilsamhället kan leda till att medborgarna/medlemmarna har inkluderats i samhället. Inte minst folkrörelserna uppfattas ofta ha kunnat integrera människor som av olika skäl stått utanför olika sammanhang i samhället. Lokalt handlar det om att de engagerade blir del av olika gemenskaper. Genom detta har civilsamhället kunnat bidra till det forskarna kallar ”medborgerlig samhörighet” i lokalsamhället. Men civilsamhället beskrivs också ha betydelse för ”byggandet av nationen”, det vill säga en kollektiv uppfattning om vad som är exempelvis Sverige.
- Den fjärde rollen handlar om det som organisationer i civilsamhället gör genom att ta sig an olika problem i det samhälle där de verkar – *deltar i kollektiv problemlösning*. Det kan till exempel vara att arbeta för förbättrade arbetsförhållanden, klimatfrågor eller ökade rättigheter för olika grupper i samhället.

Civilsamhällets rum

Ett tredje perspektiv som jag intresserar mig för är hur förutsättningar skapas för människors engagemang och förankringsprocesser. Faktorer som kan påverka det kan exempelvis vara lagar och politiska beslut.

Ett sätt att få syn på vilka förutsättningar som har betydelse i det här sammanhanget är att undersöka var engagemanget äger rum. När jag tolkar berättelserna använder jag mig av begreppet *civilsamhällets rum*. Skälet till att jag använder ”rum” är att det inte behöver handla om specifika grupper, organisationer eller föreningar. Det kan handla om engagemang i både fysiska och virtuella rum, och i mer eller mindre organisatoriskt formaliserade sammanhang. Nätverk är ett exempel.

Men jag använder mig också av begrepp som beskriver olika typer av organisationer. Migrantorganisationer och majoritetsorganisationer är centrala begrepp i texten. Migrantorganisationer är organisationer som samlar personer med migrantbakgrund. Majoritetsorganisationer är organisationer som till övervägande del samlar personer som är födda i Sverige.

I de intervjuades berättelser finns många organisationer representerade. Eftersom det inte är enskilda organisationer som jag vill sätta i fokus utan ett bredare resonemang om olika typer av organisationer eller civilsamhällesrum, skriver jag inte ut organisationernas namn. När jag använder begreppet bosniska organisationer, rör det sig oftast om organisationer som samlar en av de etniska grupper som idag lever i Bosnien och Hercegovina, bosniaker. De allra flesta av dessa organisationer är sekulära föreningar eller stiftelser, medan ett fåtal är religiösa samfund. I några fall rör berättelserna också organisationer som samlar flera etniska grupper.

Civilsamhällets rum

Sammanhang i civilsamhället där människor engagerar sig. Det kan handla om specifika grupper, organisationer eller föreningar. Men det kan också handla om mer löst sammansatta nätverk och sammanhang i sociala medier som inte är begränsade till en specifik grupp, organisation eller förening.

Berättelser i fokus

Det är alltså mina tolkningar av de 19 personliga berättelserna som ligger till grund för avhandlingen och den här texten. Följande avsnitt handlar om vad just dessa berättelser säger oss om civilsamhällets betydelser efter en flykt. Men min ambition är också att föra ett vidare resonemang om civilsamhällets betydelser i sådana sammanhang, det vill säga ett resonemang som inte är begränsat till de 19 personernas erfarenheter. Om detta handlar det avslutande avsnittet.

I fokus står alltså berättelserna. Jag har inte sett det som min uppgift att ifrågasätta erfarenheter och upplevelser som de intervjuade berättar om. Mina tolkningar syftar till att förstå deras berättelser, inte till att undersöka om specifika handlingar eller händelser verkligen har ägt rum.

Den som vill ha fördjupning när det gäller metodfrågor, teoretiska resonemang eller andra frågor som kan tyckas oklara i den här begränsade texten kan söka svar i avhandlingen *Efter flykten. En studie av civilsamhällets betydelser för deltagande och tillhörighet efter påtvingad migration*.

Den första tiden i Sverige

Vi återgår nu till berättelserna. Väl i Sverige tar flera av de intervjuade kontakt med anhöriga eller bekanta som redan bor i Sverige. De bor hos dem en kortare period innan de söker asyl och blir placerade på mottagningscentra och flyktingförläggningar. Tillvaron som asylsökande beskriver de som en tid av väntan, sysslolöshet och ovisshet. Svenskundervisning erbjöds till exempel bara på några av de större flyktingförläggningarna. Men några av de intervjuade beskriver också den här tiden som en möjlighet att slappna av efter en lång flykt genom Europa och som en tid då familjen kan vara tillsammans igen efter att ha varit åtskild under en längre tid.

För att förstå den tillvaro som personerna möter efter flykten bad jag dem att berätta vad som var viktigt för dem för att kunna landa i det nya landet. Frågan tolkades på olika sätt. ”Att landa” kan handla om att efter ankomsten ordna med praktikaliteter som bostad och skola för barnen. Men det kan också handla om den process det innebär att acceptera den nya tillvaron och kanske även en framtid i det nya landet. Genom att prata om ”att landa” i den nya tillvaron kom de även in på känslor, drömmar och den egna självbilden. Och på det faktum att livet inte blev som det var tänkt. F avslutar den del av hennes berättelse som handlar om livet före kriget med att konstatera:

Så var det. Så var det då. Jag upplevde att jag kunde lita på människor, jag kände mig trygg, och kunde aldrig tänka mig att jag..., att mitt liv skulle bli annorlunda. (F)

Vändpunkter

I berättelserna om den första tiden i Sverige är det några händelser som blir speciellt tydliga och som jag tolkar som vändpunkter, viktiga på vägen mot att acceptera den nya situationen och livet i det nya hemlandet. De intervjuade betonar olika händelser, men i intervjumaterialet som helhet är det några händelser

som sticker ut som vändpunkter: uppehållstillståndet, beslutet att stanna, det första jobbet och kontakten med svenskar.

Uppehållstillståndet

Genom ett regeringsbeslut 1994 beviljas skyddsbehövande bosnier permanent uppehållstillstånd, det vill säga på kollektiv nivå. Därmed tar tillvaron på flyktingförläggningar slut för de intervjuade, och de flyttar till olika delar av landet. Uppehållstillståndet innebär att skola för barnen och boende ordnas, men även att de får en period med ekonomisk ersättning för att studera svenska och för att etablera sig på arbetsmarknaden. Det blir också möjligt för dem att börja studera svenska inom ramen för Svenska för invandrare (sfi).

Uppehållstillstånd

Under 1990-talet var permanent uppehållstillstånd regel när skyddsbehövande och flyktingar beviljades uppehållstillstånd i Sverige. Genom tillfälliga ändringar i migrationslagstiftningen 2015 blev i stället tidsbegränsat uppehållstillstånd regel. Den tillfälliga lagen ersattes 2021 av permanenta ändringar. Ändringarna innebär bland annat att flyktingars uppehållstillstånd idag är tidsbegränsat till tre år, medan en person som bedöms vara ”alternativt skyddsbehövande” får 13 månaders uppehållstillstånd. Båda grupperna kan därefter ansöka om nytt tidsbegränsat uppehållstillstånd som gäller i två år. För att kunna få permanent uppehållstillstånd ställs sedan 2021 särskilda krav.^{ix}

Uppehållstillståndet beskrivs i flera berättelser som en vändpunkt, i och med att det då blir möjligt att ”göra något vettigt”, som en av personerna uttrycker det. N. beskriver tillvaron på flyktingförläggningen som kaotisk. Hon berättar hur hon, när regeringsbeslutet kommer, tänker att allt kommer bli annorlunda:

Då visste man: ”Ja, nu kommer det bli ordning och reda på saker och ting, och nu kommer det kanske börja rulla på normalt.” Och så blev det också. (N.)

Flera av de intervjuade ser uppehållstillståndet som det som gjorde det möjligt att

blicka framåt. Jag tolkar det som att uppehållstillståndet gav dem en trygghet som gjorde att de kunde ta sig an de utmaningar som det innebär att landa och finna sig till rätta. Inte bara i ett nytt samhälle, utan även i livet, efter erfarenheter av krig och flykt. Genom det permanenta uppehållstillståndet gavs de möjlighet att se sig själva och sin framtid i Sverige.

Men flera av berättelserna om den här perioden präglas också av motstridiga känslor. Många beskriver hur de såg tiden i Sverige som tillfällig, de planerade att återvända när situationen i hemlandet stabiliserats. E., en av de yngre personerna, som kom till Sverige i början av kriget, beskriver hur han planerar att åka tillbaka så fort kriget är slut:

Det svåra var ju att de första månaderna, kanske första par åren, så vaknade man varje dag och både ville hem och trodde att man skulle komma hem. Man väntade bara på att kriget skulle ta slut. Så man levde i nån sorts... man försöker ju ha ett liv här, men samtidigt så förbereder man sig för att flytta tillbaka. Men sen, efter ett tag, insåg man att: ”Ja, men det här kommer ju ta tid, åren går, tiden går, jag kan inte bara sitta här och låta tiden rinna iväg. För även om jag kanske kommer tillbaka, men först om tre år, då kan jag inte låta tre år gå.” (E.)

Det är en tid då livet levs mellan det ursprungliga hemlandet och det nya.

Beslutet att stanna

Uppهållstillståndet innebär också att beslutet om att stanna i Sverige eller att åka tillbaka låg hos personen själv, inte hos den svenska staten. Inför det här beslutet står ofta barnen i centrum för resonemanget. Föreställningen om en framtid för barnen i det krigshärjade hemlandet blir avgörande för flera. Här berättar F:

Jag trodde verkligen att vi skulle åka tillbaka efter krigets slut, och det tog inte slut förrän 1994, 1995. Då var min dotter tre år gammal och pratade svenska, gick i förskola och jag tänkte på återuppbyggnaden av Bosnien... Jag började

tänka lite mer på vilken framtid hon skulle få... Det fanns en osäkerhet, och återhämtningen av landet, det skulle ta många år. (F)

En annan av kvinnorna, som kom nyutexaminerad till Sverige, beskriver hur hon under första tiden här försöker utnyttja dagarna och lära sig så mycket som möjligt om arbetslivet. De gardinlösa fönstren symboliserar den tillfälliga vistelsen i Sverige:

Jag hade absolut inte några planer på att landa här, på det sättet. (...) För att jag kände typ: "Vadå, ska jag ha gardin? Nej, här bor jag bara för att sova och ha någonstans att duscha och äta." Gardiner, det var hemkänsla. Det ska jag inte ha. (N.)

Hon fattar beslutet att stanna i Sverige i samband med att hon får sitt första barn. I och med graviditeten förändras henne syn på vad som är hemma, från att ha sett det som omöjligt att stanna i Sverige till att hon aldrig skulle åka till det krigshärjade hemlandet med sitt barn: "När jag blev gravid, då förstod jag, här är mitt hem". Motsvarande vändpunkt skildras i en av de andra berättelserna. När B. får sitt första barn går hon från att ha ansett svenskastudier onödiga till ett beslut att börja studera.

Förutom barnen beskriver de även andra skäl till beslutet att stanna. Det kan exempelvis handla om insikten att situationen blir värre och värre i hemlandet, men även insikten att det som fanns före kriget är förändrat för alltid, såsom hemstaden. Antingen på grund av att bostadsområdet är sönderbombat eller på grund av att den egna gruppen inte längre finns kvar i staden.

Första jobbet

Under den här perioden på 1990-talet råder lågkonjunktur i Sverige, något som märks på den arbetsmarknad som möter de intervjuade. Det här avspeglas i en del av berättelserna, och i flera av dem skildras första jobbet som en vändpunkt. För några av dem dröjer det en tid innan de får sitt första jobb. För andra går

det snabbare, inte minst när det gäller arbete inom utbildningsväsendet. A. som får anställning som lärare berättar om första jobbet: ”Och när jag fick förfrågan om jag kunde jobba. Åh, då var jag inte längre nån stackars, åh, jag var så glad.” Att få jobb innebär att inte längre behöva leva på försörjningsstöd.

En annan person beskriver hur han gör arbetsprov inom det yrke han är utbildad för i hemlandet och får anställning omgående. För andra tar det längre tid att få det första jobbet, och i väntan på det behöver de ta andra vägar än de först planerat. C. beskriver tiden fram till första jobbet som en kamp:

Jag var praktikant innan, men jobb fick jag i augusti '98. Och min man började jobba i april '99. Så det var en kamp, fram till dess. Så när vi började jobba, då ser man mycket mer, det öppnas en massa fönster, man ser mycket bättre. Man klättrar lite mer och ser lite mer, och man blir ibland väldigt imponerad och ibland besviken, ju mer man förstår [C. skrattar]. Det var Moderaterna som hade makten då, vi var inte välkomna. Invandrare, vi som invandrare, var dom som skulle ta andras jobb, dom som skulle förändra Sverige, dom som inte kan, dom som inte är lika mycket värda, dom som smutsar ner staden. Det är såna grejer man hör, ju mer man förstår språket. Så det är... det kommer i ett sånt, i ett paket. (C.)

Samtidigt som första jobbet beskrivs som en positiv vändpunkt i den här kvinnans liv, innebär den insyn i samhället som ökade språkkunskaper och arbete medför även ökad medvetenhet om politik och debatt om invandring.

Även för T., en av de högutbildade kvinnorna, dröjer det innan hon får sitt första jobb. Efter ett antal jobbansökningar utan resultat styr hon om karriären via den akademiska världen:

Det var det bästa jag kunde ha gjort. Inom akademien känner man sig inte diskriminerad över huvud taget för att man har ett annorlunda namn eller efternamn eller för att man bryter när man pratar. I akademins värld (...) bryr sig ingen om var jag kommer ifrån (...). Där finns ett helt annat perspektiv, och

det var det som verkligen, verkligen hjälpte mig med den här positiva... För när man flyttar till ett land och bygger upp ett nytt liv... Oftast upplever man den här... och folk frågar: "Har du blivit diskriminerad?" Och ja, absolut, jag har blivit diskriminerad jättemånga gånger under dessa år, och mest händer det på Ica eller på de här... Du vet, när man har en annan betoning i språket, och sen upplever du att man inte förstår vad du säger eller att man ifrågasätter dig på något sätt hela tiden. Men jag fick så mycket positiv energi, inre energi, i den akademiska världen, att jag helt enkelt struntade i när jag såg att de försökte diskriminera mig eller förnedra mig. Jag brydde mig helt enkelt inte om det. (I)

Den akademiska världen beskrivs som en frizon, där etnisk bakgrund inte har samma betydelse som i andra delar av samhället.

Kontakten med svenskar

Även J. beskriver utmaningen att få första jobbet under 1990-talets ekonomiska kris. För henne blir en mentor en viktig person under den här perioden. Mentorn är en kvinna som har en hög position i näringslivet. Hon blir en person som J. också umgås med privat:

Så det var det som gav mig väldigt mycket... väldigt mycket av det som man inte kunde lära sig i skolan. Det här helt enkelt att man kommer till ett hem, ett svenskt hem, och ser hur dom bor, hur dom lever, hur dom pratar (...). Så det har hjälpt mig väldigt mycket. Så att man, i och med att hon hade en hög position i företaget, man kände sig också väldigt... ja, lite rakryggad. Jag kände mig inte som nån stackars flykting. Det ville jag inte, att någon skulle tycka synd om mig. (J.)

J.s berättelse om den första tiden i Sverige rör bland annat värdighet och att vara människa, inte "bara" flykting. I citatet blir det tydligt att värdighet handlar om både den egna känslan och omgivningens syn på en och på den egna gruppen. Även andra berättelser handlar om omgivningens syn. F. pratar om vikten av att befinna sig i miljöer där hon kan känna att också hon är en människa, om vikten

av att ”bli sedd som människa, inte som nån flykting från Bosnien, där dom inte är kloka”. Att inte vara någon som andra tycker synd om är även det något som återkommer i flera berättelser. E. pratar om vikten av att bli sedd bortom det yttre, och beskriver i det här sammanhanget betydelsen av de första svenska vännerna:

Vi måste göra allt vi kan för att anpassa oss till det samhälle som vi kommer till. Respektera samhällets regler, lära oss kulturen. Men lika viktigt är att inhemska invånare sträcker ut en hand. Utan den ömsesidiga akten kan integreringen aldrig lyckas. Aldrig. Och det tror jag starkt på. Så varje gång jag pratar om det här, diskuterar med mina vänner eller vem som helst, inklusive då ibland med (namn), brukar jag säga så här: ”Hade inte du varit där och (namn)”, hennes man, ”och sträckt ut en hand till mig, en fjuttig flykting i slitna kläder, en inte på något sätt intressant person, utan snarare någon man kan tycka synd om på alla sätt och vis, så hade jag aldrig fått in en fot i det här samhället på det sätt jag fick. För i och med att ni öppnade dörren så öppnades alla andra.” Så det blir lite som en borg, den första dörren är så stor, alla andra dörrar är smådörrar. (E.)

Relationer med svenskar blir betydelsefulla för att förstå det nya sammanhanget, men även för att kunna landa i nya livssammanhang. Det är ett tema som återkommer i flera berättelser. A. berättar exempelvis om hur viktigt det var för henne med den start hon fick genom att bo i ett bostadsområde där majoriteten är svenskar. Hon och familjen lär känna befolkningen och kan känna en trygghet i grannskapet som påminner om den hon kände före kriget i dåtidens Jugoslavien. Ett grannskap där man hjälps åt, litar på varandra och är hemma hos varandra. För A. är det föreningslivet och grannskapet som är viktigast för att landa i den nya tillvaron, det vill säga relationer med både landsmän och svenskar.

Flera av personerna reflekterar kring viljan att ge tillbaka till det samhälle som erbjöd dem en fristad undan kriget. För flera av dem handlar det bland annat om att engagera sig i civilsamhället.

25 år av civilsamhällesengagemang

I det här avsnittet tittar vi närmare på de intervjuades engagemang i civilsamhället. Vi följer dem i tre olika sammanhang: engagemang med fokus på det ursprungliga hemlandet, engagemang i det nya hemlandet samt engagemang med fokus bortom etnicitet och nationalitet. Uppdelningen gör jag för att tydliggöra de olika betydelser som civilsamhället kan ha i olika sammanhang, trots att ingen av de intervjuade är aktiv uteslutande i ett av de tre sammanhangen under den period de berättar om.

Berättelserna speglas i de tre teoretiska perspektiv som jag beskrivit tidigare: människors förankringsprocesser, civilsamhällets roller och civilsamhällets rum.

Med fokus på det ursprungliga hemlandet

Att engagera sig i civilsamhället kan vara ett sätt att sätta sig i relation till det land man har lämnat i och med flykten. Detta blir tydligt i berättelserna. Engagemanget kan ta olika former och ha olika syften. När de intervjuade kommer till Sverige pågår fortfarande kriget i Bosnien och Hercegovina. Humanitär hjälp och insamlingar är exempel på engagemang som kommer fram i berättelserna. Att kunna hjälpa lyfts även fram som ett motiv till organisering tillsammans med landsmän. E., en av de yngre männen, beskriver hur han i början av sin tid i Sverige söker olika sätt att bidra i Bosnien och Hercegovina:

Hur kan jag hjälpa landet? Jag kände ju kanske också en skuld för att jag som man inte var i armén, att jag inte var där på plats och hjälpte till. Jag hade mina föräldrar, jag hade mina släktingar kvar i kriget, jag ville desperat göra nånting för att hjälpa dom. (E.)

Engagemanget blir för E. ett sätt att hantera en känsla av skuld som flykten från ett land i krig kan medföra. I flera berättelser blir det också tydligt hur engagemanget med fokus på det ursprungliga hemlandet kan bidra till att skapa mening

i en livssituation där man är avskuren från det land man flytt ifrån. A. berättar exempelvis hur hon tillsammans med andra bosniska kvinnor genom svenska humanitära organisationer får tillgång till begagnade kläder, som de tvättar, lagar och packar för att skicka till Bosnien och Hercegovina: ”Det hjälpte oss, så vi kände att vi på något sätt hjälper Bosnien, hjälper folk, att vi deltar i kampen för Bosnien”.

Det humanitära arbetet innebär att samarbeten etableras med svenska organisationer. Det här är dock samarbeten som tycks avta efter krigets slut. Däremot fortsätter de intervjuades sociala engagemang efter kriget. Med åren bildas också nya organisationer som blir basen för ett socialt arbete i det ursprungliga hemlandet. En av grundarna till en sådan organisation berättar hur hennes engagemang i Bosnien och Hercegovina börjar med att hon, efter ett antal år i Sverige, tar kontakt med en social verksamhet för barn och unga i närheten av hennes tidigare hem. Hon sätter sin egen situation i relation till de barn och unga som inte hade möjligheten att lämna landet under kriget: ”Jag bara stack, men dom hade inte föräldrar, vem tog hand om dom?” (G.).

Att det humanitära arbetet fortsätter genom åren framgår i flera av berättelserna. Insatserna intensifieras vid speciella händelser, såsom en översvämning som flera personer berättar om. Formerna för insatserna varierar. S., som vid tiden för intervjun inte längre är engagerad i någon bosnisk organisation, beskriver hur det humanitära arbetet i hans fall har gått från att, som ny i Sverige, samla in kläder och förnödenheter till att bidra till finansiella insamlingar via sociala medier. Han beskriver sitt engagemang så här: ”Nu är det lite andra drivkrafter, och man vill sitta på läktaren och bidra som givare, spridare.” Förutom att skänka pengar handlar det för hans del om att sprida kännedom om de humanitära initiativ som yngre personer står för idag. Det här exemplet visar att det humanitära arbetet kan ta olika former och uttryck, men att det alltså utgör en länk mellan individen och det ursprungliga hemlandet.

Det finns även andra exempel på viljan att bidra till det ursprungliga hemlandet. Ett sådant sätt är att, medan kriget pågår, delta i demonstrationer i Sverige med syfte att påverka situationen i hemlandet. Ett annat sätt är att genom utställningar, föreläsningar och hemsidor uppmärksamma det som sker, eller har skett, i

hemlandet. Ytterligare sätt att bidra och påverka är politisk påverkan, men även spridning av metoder och arbetsmodeller. De intervjuade berättar om folkhälsoprojekt, folkbildning och vårdmodeller. I de sammanhangen är det vanligt att de samarbetar med organisationer i det ursprungliga hemlandet.

Ett annat område för samarbete med organisationer i Bosnien och Hercegovina är språk och litteratur. Det här är ett engagemang som fortgår genom åren, om än utifrån olika bevekelsegrunder i olika faser av livet.

Men det kom också i och med att man blir lite äldre, om man har barnbarn, jag har barnbarn, så är den identitet man har jätteviktig. Man vill helst behålla sin tradition och sin identitet och sitt språk. Och därför blev engagemang i dom föreningarna naturligt. Vi är idag blandade, allihopa, det tycker jag är fantastiskt. Min familj var blandad även i Bosnien, det finns judar, serber, kroater, bosniska, så det är jag van vid. Och våra barn gifter sig med svenskar eller med andra. Barnbarnen växer upp i blandade familjer, (...), men ändå tycker jag att vi inte har rätt att inte ge våra barn vår tradition eller vårt språk. Man vet aldrig, (...) kanske har dom någon nytta av det i framtiden, det är någonting som dom får på köpet faktiskt. (J.)

För J. blir kontakter med organisationer i det ursprungliga hemlandet ett sätt att kunna föra vidare språk och traditioner till barnbarnen, men även att behålla språk och traditioner för egen del.

Ett annat engagemang, som också innebär samarbete med organisationer i Bosnien och Hercegovina, är det i trossamfund.

Civilsamhällets roller

Det engagemang som det här avsnittet handlar om kan beskrivas utifrån tre av de roller för civilsamhället som introducerades i avsnittet *Personliga berättelser i ett sammanhang*. Vi ska nu se hur de här rollerna blir tydliga i berättelserna.

Civilsamhällets demokratiska roll blir tydlig exempelvis genom politiskt engagemang, såsom opinionsbildande aktiviteter och ambitionen att påverka den politiska situationen i det ursprungliga hemlandet. En annan del av engagemanget kan beskrivas som *deltagande i kollektiv problemlösning*, när de engagerade bidrar till lösningar på samhällsproblem genom exempelvis sociala insatser inom välfärdsområdet.

Genom det humanitära arbetet speglas även *social integration* som en tredje civilsamhällesroll. I början av tiden i det nya landet skapar samarbete med organisationer där majoriteten är svenskar förutsättningar för social integration i relation till majoritetsbefolkningen. Men engagemanget skapar också förutsättningar för gemenskap inom den egna gruppen. Det är något som exempelvis migrationsforskarna Wessendorf och Phillimore menar bör ses som just social integration i ett migrationssammanhang som det den här texten rör.* Här betraktas alltså social integration som något bredare än när migranter möter majoritetsbefolkning.

Med fokus i det nya hemlandet

Engagemanget har även fokus i det nya hemlandet. Även i det här avsnittet kopplar jag engagemanget till de fyra rollerna som civilsamhället kan ha. Förutom de tre roller som blev tydliga när det gäller engagemang med fokus på det ursprungliga hemlandet, blir rollen *att tillhandahålla service för de egna medlemmarna* tydlig här.

Att tillhandahålla service för de egna medlemmarna

Det här är en roll som blir speciellt tydlig i de delar av berättelserna som rör den första tiden i det nya landet.

De bosniska organisationer som bildas efter ankomsten till Sverige blir sammanhang som gör det möjligt för medlemmarna att hålla sig uppdaterade om situationen i Bosnien och Hercegovina, där kriget fortfarande pågår. De ger även möjligheter att bearbeta erfarenheter från kriget och flykten. H. beskriver här hur hon ser på betydelsen av de bosniska organisationerna i den speciella situation som kan uppstå efter krig och flykt:

Och det (som har hänt) bär man med sig i ryggsäcken hela livet. Men man har lärt sig att bära, inte försöka bli av med. (...) Vissa lyckas lättare, snabbare, vissa långsammare, men vi hjälps åt. Därför är vi i föreningarna, och har vår gemenskap. (H.)

Organisationerna blir sammanhang som kan ge utrymme för återhämtning efter det som drabbat dem. L. berättar hur de inom den organisation hon är engagerad i försöker upprätthålla någon slags normalitet, bland annat genom sport och folkdans för kvinnor som utsatts för krigsbrott. De här organisationerna beskrivs också som sammanhang som bidrar till att få vardagen i det nya landet att fungera. Det är en plats där småbarnsföräldrar byter barnkläder med varandra och där barn i skolåldern får undervisning i väntan på skolplats.

Det här tolkar jag som att organisationerna tillhandahåller olika former av service för medlemmarna. Forskarna som jag inspirerats av menar att organisationer i civilsamhället på så vis kan fungera som stödjande medborgararenor för medlemmarna.

Men de bosniska organisationerna blir också sammanhang där medlemmar samlar kunskap och utbyter erfarenheter om det nya samhället och inför livet där. K. förklarar hur han och hans bekanta som nya i Sverige kommer fram till att de behöver organisera sig:

Vi vet ingenting om samhället, hur saker fungerar. Och vi är tvungna att lära oss saker. Och hur ska man göra det? Man har en assistent på socialförvaltningen, och för dem är det bara en rutin. De lyssnar inte eller vill inte svara

eller har inte tid. De hade föreläsningar som ofta (...) missade målet [K. skrattar]. (...). Vi började byta erfarenheter med varandra. "Hur gick det?" Vi frågade varandra. "Hur gör man så? Hur gör man så?" Och vi började diskutera redan i slutet av '93 att vi måste starta en förening för att... samla våra erfarenheter och sprida dem vidare till bredare grupper. (K.)

A. berättar hur den bosniska organisation hon är engagerad i blir en plats för utbyte av information om olika möjligheter kopplade till arbetsmarknaden. Men det blir även en plats där medlemmarna lär sig svenska. På grund av de blandande grupperna inom sfi, som flera av de intervjuade berättar om, är förväntningarna låga: "Så man trodde inte att man skulle lära sig så mycket på sfi." (A.). Organisationen blir därmed ett sammanhang även för utbyte av metoder och material för språkinläring. De bosniska organisationerna kompletterar den introduktion till det nya samhället som erbjuds av det offentliga.

M., som är en av dem som kommer till Sverige under senare delen av kriget, pratar även om den bosniska organisationen som ett sammanhang som möjliggör snabbare inkludering i samhället. De som kommit tidigare hjälper dem som kommer senare: "Vi kom lite senare, två år senare, så det var kanske ... Jag vet inte om det var lättare för oss, men de hade lagt grunden."

De här exemplen visar hur organisationer som samlar migranter tidigt kan bli sammanhang för navigering i det nya samhället. Att engagera sig och organisera sig kan vara ett sätt att ta makten över sin livssituation i det nya landet, efter flykten.^{xi}

Flera personer kommer också tidigt i kontakt med och engagerar sig i organisationer där majoriteten är svenskar, så kallade majoritetsorganisationer. J. berättar att hon får den svenska föreningstraditionen presenterad för sig när hon läser sfi som ny i Sverige: "I skolan sa dom att varje svensk är med i minst fem föreningar [J. skrattar]. Då insåg jag att, ja, man måste vara med".

I majoritetsorganisationer finns möjlighet till andra typer av förberedelser inför arbetslivet i det nya landet, såsom språkträning och nätverksbyggande. S., som i

forna Jugoslavien var aktiv idrottare, bygger upp ett nätverk genom den idrottsförening han är med i. Det leder till hans första arbete i Sverige, ett arbete som han beskriver som avgörande för den fortsatta karriären. Hans berättelse är ett exempel på hur engagemang i majoritetsorganisationer kan innebära att man kan fortsätta vara den person man var före kriget, inte bara utifrån etnisk tillhörighet utan även utifrån intressen, som i det här fallet en idrott. Både majoritetsorganisationer och migrantorganisationer kan vara sammanhang som ger socialt sammanhang och mening efter en flykt.

Också efter den första tiden i det nya landet kan civilsamhället vara ett sammanhang för navigering i det nya hemlandet, även om det inte får lika stort utrymme i berättelserna. Det blir tydligt att engagemang i både migrant- och majoritetsorganisationer även i fortsättningen ger möjlighet till inblickar i, och kunskap om, hur olika delar av samhället fungerar.

Det jag hittills har beskrivit i det här avsnittet kan ses som exempel på ett slags *tillhandahållande av service för och av medlemmarna*. Men en del av det kan också beskrivas utifrån civilsamhällesrollen social integration. Det här är alltså en andra roll för civilsamhället som blir tydlig i de delar av berättelserna som handlar om den första tiden i det nya landet.

Social integration

I flera av berättelserna blir det tydligt att integrationsprocesser kan ske med migrantorganisationen som bas. Men det blir också tydligt hur andra aktörer i samhället bidrar till att skapa vägar in i det nya samhället. S. som är engagerad i en bosnisk organisation, berättar om relationerna till den kommun han bor i och till ett par studieförbund:

Vi fick mycket stöd från kommunen. Vi hade en kille på kommunen som hjälpte oss (...). Han pushade oss, guidade oss och pratade med kommunen, så vi fick mycket stöd därifrån. Allt vi ville göra gick faktiskt igenom, för det var väldigt fina projekt som ledde till integration till slut (...). Kommunens syfte med det hela var att vi först skulle öva språket, få ett kontaktnät och så lära

oss demokrati, hur svenska samhället fungerar. Och där hade vi mycket stöd från (studieförbund) och från kommunen och (studieförbund). De kom och berättade för oss, och vi gick till deras lokaler. (S.)

Citatet ger en bild av hur kommunen möjliggör organisering och verksamhet inom en migrantorganisation, i det här fallet genom att bistå med personalresurser, projektmedel och lokaler. Det visar även hur majoritetsorganisationer är en del av introduktionen till det nya samhället och hur migrantorganisationer används av det offentliga som verktyg för inkludering av migranter i det nya samhället.

Integration i det nya landet är också en av de funktioner som tidigare forskning visat att migrantorganisationer kan ha.^{xii} Bland annat har föreningsdeltagande beskrivits vara en väg för migranter till politiskt deltagande och inflytande, så kallad politisk integration.^{xiii} Min avhandling styrker att föreningsdeltagande även kan vara en väg till social integration.

I berättelserna blir det också tydligt hur personer med utländsk bakgrund öppnar dörrar till det nya samhället för nyanlända migranter. Det sker när de intervjuade är nya i Sverige, men också när de i sin tur har bott ett antal år i landet. Inte minst blir det tydligt under och efter perioden 2015 - 2016, då Sverige tog emot rekordmånga asylsökande. Flera av de intervjuade fungerar som länkar mellan nyanlända och majoritetsbefolkningen. En av intervjupersonerna beskriver hur hon i olika sammanhang verkar för inkludering av andra personer med utländsk bakgrund. Men ett sådant engagemang kan även innebära utmaningar. Utifrån sitt engagemang i en majoritetsorganisation beskriver hon svårigheten att skapa utrymme för ”nya svenskar” inom organisationen. Hon berättar om det motstånd mot förändring som hon ser inom organisationen genom att beskriva två olika förhållningssätt bland medlemmarna, å ena sidan: ”Ja, men vi har styrt det här...” och å andra sidan: ”Ja, men vi bor också här, vi vill också påverka” (B.).

Flera av exemplen i det här avsnittet visar hur inte bara engagemang i majoritetsorganisationer har betydelse för personernas integrationsprocesser. Engage-

mang i migrantorganisationer har också betydelse för hur personer kommer in i det nya landet. Tidigare forskning har ofta poängterat vikten av just sociala nätverk som involverar majoritetsbefolkningen för migranternas sociala integration. Men på senare år har migrationsforskare visat att även sociala nätverk som involverar andra migranter och andra minoriteter har betydelse för de här processerna.^{xiv} Social integration sker alltså inte enbart när migranter och majoritetsbefolkning möts, det är processer som är mer komplexa än de ofta utmålas som.

De intervjuades engagemang med fokus i det nya landet börjar i de flesta fall i bosniska organisationer. Med tiden breddas engagemanget i olika grad för olika personer, inom det bosniska organisationslandskapet eller utanför det. Det sker till exempel genom kvinnors organisering. F. beskriver behovet av sammanhang där hon som kvinna kan vara en självklar del i ledningen, och där det finns utrymme för frågor som är relevanta för kvinnor. Det leder till att hon lämnar den organisation för både kvinnor och män som hon först var engagerad i och i stället engagerar sig för att organisera bosniska kvinnor. Detta blir ett sammanhang med utrymme för frågor som rör ungas, äldres och kvinnors situation i det nya landet. Det blir även ett sammanhang där kvinnorna kan stärka tilltron till sina egna resurser, inte minst genom erfarenheterna av själva organiseringen.

Det var också en resa att lära sig, för vi hade inte ett föreningsliv i Bosnien som det här i Sverige. Så i början handlade det om att känna av och så, men idag tycker jag, när jag tittar tillbaka, att vi verkligen visade att vi kan, vi vill och vi ska. Vi visade verkligen kvinnokraft. (F)

Även det här exemplet visar hur engagemang inom migrantorganisationer kan skapa utrymme för egenmakt i en ny livssituation efter en flykt.

Den breddning av engagemang som sker efter den första tiden i det nya landet innebär att också två andra civilsamhällsroller blir tydliga i berättelserna; *civilsamhällets demokratiska roll* och *deltagande i kollektiv problemlösning*.

Civilsamhällets demokratiska roll

Engagemang under den första tiden i Sverige ger också möjlighet till insyn i det demokratiska samhällsskicket och till demokratiskt lärande. Det skapar förutsättningar för *civilsamhällets demokratiska roll*. S. berättar exempelvis hur det praktiska organisationsarbetet i den bosniska organisation han är medlem i blir ett sätt att lära sig demokrati, vilket han och de andra medlemmarna inte var vana vid från forna Jugoslavien: ”Nu ska alla höras, nu ska alla säga sitt. Alla röster räknas”.

Men det demokratiska lärandet handlar inte enbart om att lära ett sätt att styra en organisation. Det kan också ge insikter i demokratins grundidé om varje människas unika värde. Det här blir speciellt tydligt mot bakgrund av de erfarenheter av krig och flykt som de intervjuade har. C. refererar till hur krig tar ifrån individen både människovärde och självförtroende:

Vi ska inte glömma att vi som kommer från ett land som är i krig, då är man på noll, man har inget självförtroende, ingenting, man tror inte att man är värd nånting. För mitt liv var inte ens värt en cigarr, en cigarett. (C.)

C. beskriver vidare betydelsen av folkbildning, som har en inbyggd demokratisk princip om människors lika värde:

Vi blev helt imponerade när vi hörde vad som finns bakom ordet folkbildning och bildning. Att det finns möjligheter att lära sig, att alla är värda nånting och att alla kan lära varandra. Hela det systemet, djupet i den tanken, jag är så fascinerad av det så att jag blir bara glad och kan göra ... det ger mig jättemycket styrka att engagera mig i det. Så det har räddat mitt liv, det har räddat ... Om jag tänker på mitt privatliv, vissa delar var inte så enkla, det var inte så lätt. Så föreningslivet och mitt engagemang i det har varit nånting som hjälpt mig mer än mitt jobb. Jag har fått mer tillbaka där, på nåt sätt. (C.)

Berättelserna tyder på att engagemang i civilsamhället kan skapa förutsättningar för det som inom statsvetenskaplig forskning går under benämningen ”medborgerliga färdigheter”. Det vill säga förmågan att organisera och kommunicera som bidrar till att personer kan engagera sig i politiska aktiviteter.^{xv} Det som visats i tidigare migrationsforskning bekräftas också genom de här personernas berättelser. Nämligen att migrantorganisationer kan utgöra sammanhang där medlemmarna tillgodogör sig medborgerliga färdigheter som kan bidra till ett vidare deltagande i det mottagande landet.^{xvi} Det demokratiska lärandet kan också tolkas som ett sätt att ta makten över den nya livssituationen.

Civilsamhällets demokratiska roll kommer genom åren till uttryck på olika sätt i berättelserna, till exempel genom partipolitiskt engagemang och aktivism. Men det visar sig även genom initiativ för att förbättra villkoren för den egna gruppen i Sverige.

F., som efter några år i Sverige engagerar sig partipolitiskt och med tiden kommer att sitta i kommunfullmäktige och olika kommunala nämnder, beskriver sitt engagemang som ett sätt att delta i det svenska samhället. Att vara förtroendevald är, menar hon, ett sätt att relatera till samhället bland annat genom att svara mot väljarkåren.

Flera av de intervjuade talar om polarisering och främlingsfientlighet i Sverige som ett skäl till deras engagemang. De beskriver erfarenheter av splittring från det ursprungliga hemlandet som ett motiv till att motverka en liknande utveckling i det nya hemlandet. Det är sådana erfarenheter som leder till att I. engagerar sig i en bosnisk organisation och deltar i motdemonstrationer mot vad han beskriver som fascistiska organisationer.

Kriget i Bosnien och före detta Jugoslavien började genom att folkgrupper delades in i ”Ni” och ”Vi”. Vi var bröder innan dess. Och nu är ”Ni” och ”Vi” den största faran som jag ser i Sverige det senaste decenniet (...). Det kan leda till anarki, om allmänheten sitter still och inte reagerar på negativa händelser i samhället. (I.)

Han återkommer i sin berättelse till motståndet mot de invandrarfientliga krafter som han ser i det svenska samhället och till samarbete med andra organisationer med samma mål: ”Man försöker göra motstånd helt enkelt, man försöker vara aktiv, och göra nåt åt det.” (I.)

P. beskriver att hon är engagerad mot polariseringen i det svenska samhället och använder sociala medier som plattform. Hon berättar att hon inte kan ”vara tyst”. Det menar hon däremot att hon var när kriget var på väg att bryta ut i det som idag är Bosnien och Hercegovina, och hon känner skuld över att inte ha reagerat då. Hon menar också att hon som individ tar på sig kollektiv skuld. Detta motiverar henne att agera idag: ”Och sen har jag lärt mig att leva med den där skulden, och försöker hela tiden sätta den i ... vad kan jag göra åt det? Just nu, här och nu.” (P.) Hon beskriver hur hon tar diskussionen med personer i sin omgivning som i sociala medier följer sidor med, som hon ser det, polariserande budskap. Sverigedemokraternas partiledare får symbolisera de polariserande krafter som hon menar orsakar splittring i samhället:

Den största fienden för varje land, för varje stad, för varje människa, för varje familj är polarisering (...) Och därför kan jag inte stå tyst mot den ideologi som SD representerar och partiets ledare. (P.).

I P:s fall blir det tydligt hur det som hände före och under kriget lever kvar 25 år senare som en drivkraft för samhällsengagemang. Hennes engagemang är också ett exempel på hur det som hände där och då kan motivera engagemang i det nya hemlandet.

I berättelserna talas det också om påtryckningar på företag, opinionsbildande aktiviteter och direkta kontakter med politiker. Även dessa former av politiskt engagemang äger rum i både migrant- och majoritetsorganisationer.

Deltagande i kollektiv problemlösning

När det gäller engagemang som speglar civilsamhällesrollen *deltagande i kollektiv problemlösning* hör det ihop med olika typer av samhällsutmaningar i det nya

hemlandet. Exempel på detta är engagemang mot fördomar, för klimatet men också för att inkludera andra personer med utländsk bakgrund i samhället. Jag tolkar det som att personerna uppfattar dessa utmaningar som sina, likväl som andra medborgares, och jag menar därför att de blir delaktiga i strävan att lösa dessa kollektiva problem.

Med fokus bortom etnicitet och nationalstat

Det här avsnittet handlar om engagemang som har sin referenspunkt bortom etnicitet eller nationalstat. Även i de båda föregående avsnitten berörs i flera fall engagemang som korsar nationsgränser (exempelvis humanitära insatser i det ursprungliga hemlandet) eller sträcker sig över etniska gränser (exempelvis kontakter mellan majoritetsbefolkningen och migranter). Men här rör det sig om engagemang där själva grundtanken är att organisera sig vid sidan av nationalstaten (transnationellt) till exempel i en global organisation, eller att engagera sig för att överskrida etniska gränser (transetniskt). Även här avspeglas de fyra civilsamhällesrollerna.

Ett exempel på engagemang med transnationell prägel kan vi se i globala organisationer för kvinnor. B., som efter några år i Sverige är engagerad i en sådan organisation, beskriver hur den blir ett sammanhang där hon får utbildning om kvinnors och barns rättigheter. Utbildningen översätter hon sedan för att kunna föra lärdomarna vidare till bosniska kvinnor. Genom hennes engagemang förs alltså ett universellt rättighetsperspektiv vidare till kvinnor på lokal nivå.

P., som även hon är engagerad i en global organisation för kvinnor, berättar om engagemang på både lokal och global nivå. I lokalavdelningen arbetar hon bland annat för en kvinnojour och på global nivå för att påverka inom FN när en uppförandekod för FN-soldater ska tas fram.

Båda kvinnornas engagemang är exempel på hur ett transnationellt engagemang ger utrymme för ett rättighetsperspektiv som hör hemma i en vidare idé om medborgarskap och rättigheter än i en enskild stat.

De här engagemangen avspeglar också två av de fyra civilsamhällesroller som

avhandlingen utgår ifrån, att *tillhandahålla service för de egna medlemmarna* och *civilsamhällets demokratiska roll*. Genom att ett rättighetsperspektiv introduceras och förs vidare inom den egna gruppen kan de organisationer som B. berättar om ses som stödjande medborgararenor, det vill säga en dimension av rollen att *tillhandahålla service för de egna medlemmarna*. Den demokratiska rollen blir tydlig genom påverkansarbetet inom FN-systemet när det gäller att utforma uppförandekoden för FN-soldater.

Men också transetniskt engagemang blir tydligt i berättelserna. Kontakter och samarbete över etniska skiljelinjer etableras tidigt efter flykten. Exempel på det är verksamheter som syftar till att nyanlända och redan etablerade ska komma i kontakt med varandra. Det handlar om kontaktfamiljer och grupper för inrikes- och utrikesfödda kvinnor, verksamheter som är arrangerade av en majoritetsorganisation. Genom de här sammanhangen får personerna ett socialt nätverk på den ort där de bor. Deltagarna lär känna varandra och varandras ursprungsländer, de bakar, byter recept och ägnar sig åt kreativa aktiviteter. Men F. berättar också hur den grupp för kvinnor som hon deltar i blir betydelsefull för introduktionen till det svenska samhället: "Så att jag fick hjälp att hitta vägen till olika saker som jag ville göra, det var det viktigaste. Det var som att de öppnade dörren för allt annat sen." Hon får inblick både i föreningslivets möjligheter och i de kanaler för politisk påverkan som finns i det nya landet. Utöver det har den här gruppen också en annan betydelse för henne:

När jag träffade dom kvinnorna började jag få tillbaka tilliten till människor, för när vi kom var vi mycket ... sårade. Vi kom med den ständiga frågan varför det som hände hade hänt och vad jag hade gjort för att bli tvungen att lämna. Det var inte mitt fel, jag har inte gjort nåt och inte heller tusentals andra. Då slutar man nästan tro på folk och blir lite distanserad och så, men den gruppen öppnade dörrar och gjorde att man började känna tillit överhuvudtaget till människan. (F)

Det transetniska sammanhanget blir ett rum där tillit kan byggas efter erfarenheter av krig och flykt. De här exemplen visar att inte bara migrantorganisationer kan vara sammanhang som kan ge utrymme för återhämtning och socialt stöd efter en flykt. Det kan även majoritetsorganisationer.

De civilsamhällesroller som avspeglas i det här engagemanget är den *demokratiska rollen* genom ett demokratiskt lärande, och *social integration* i relation såväl till majoritetsbefolkningen som till andra personer med utländsk bakgrund.

Flera av de intervjuade berättar om engagemang som tar form efter ett antal år i det nya landet inom en organisation som samlar bosnier över etniska gränser: bosniaker, serber och kroater. Det är en organisation som ges en specifik roll i spåren av kriget på Balkan. E. menar att en av krigets konsekvenser är att det kan vara svårt att gå över de gränser som de etniska skiljelinjerna mellan de grupper som idag befolkar Bosnien och Hercegovina, enligt honom, ofta medför. Han beskriver organisationens grundidé som att vara en motsats till den positionering utifrån etniskt ursprung som han ser som vanlig i mötet mellan personer från Bosnien och Hercegovina:

Vår organisation skulle stå för medborgarrätten, för människors lika värde oavsett, återigen vuxna, barn, kvinnor eller män, oavsett religion, oavsett nationalitet. Så länge man delade våra intressen och kämpade för samma ändamål som vi hade i våra stadgar, så var man mer än välkommen. Och vi försökte verkligen vara, eller är fortfarande, en förebild, trots kriget, trots alla saker som kom att skilja människor åt på olika sätt, självklart kan vi vara tillsammans, självklart kan vi jobba tillsammans, självklart kan vi vara vänner, självklart kan vi vara gifta med varandra. Det har inte med saken att göra. (E.)

Jag har tolkat det här som ett engagemang med ett enande syfte. Det blir tydligt inte minst mot bakgrund av den splittring som präglar Bosnien och Hercegovina även efter kriget, men också utifrån att jugoslaviska föreningar i Sverige ofta splittrades som en följd av kriget för att i stället starta om längs etniska skiljelinjer. Utifrån ett sådant syfte pratar E. om medborgarrätt och lika värde. Det innebär att medborgarskapet här får en enande funktion, medan etniska skiljelinjer sätts åt sidan. I det här engagemanget avspeglas civilsamhällesrollen *kollektiv problemlösning*, där problemet är splittringen mellan de grupper som idag befolkar Bosnien och Hercegovina.

Sammanfattande kommentarer

Genom uppdelningen i tre olika sammanhang har jag velat tydliggöra de olika betydelser som civilsamhället kan ha i de olika sammanhangen – det nya hemlandet, det ursprungliga hemlandet och det sammanhang jag beskriver som bortom etnicitet och nationalstat. Men som jag skriver i inledningen av det här avsnittet är intervjupersonernas engagemang inte begränsat till ett av dessa sammanhang. I ett längre tidsperspektiv blir det i stället tydligt att personerna har fokus på mer än ett av de tre sammanhangen. Samtliga intervjupersoner är engagerade i två eller tre av dessa sammanhang under den period som berättelserna handlar om, antingen parallellt eller i olika faser. Jag menar att engagemanget ofta är präglad av samtidighet.

Att höra till efter en flykt

I föregående avsnitt har de intervjuades engagemang presenterats utifrån fyra olika roller som civilsamhället kan ha. Men utöver dessa fyra blev ytterligare en roll tydlig i berättelserna, en roll som rör tillhörighet. Det här avsnittet handlar om hur engagemang i civilsamhället på olika vis kan ha betydelse för känslan av att höra till i olika sammanhang efter att man varit tvungen att fly från sitt land.

Det bekanta

Som tidigare nämnts är de flesta av de intervjuade till en början engagerade i bosniska organisationer. När exempelvis M. beskriver betydelsen av sitt engagemang under den första tiden i Sverige blir behovet av sammanhang där hon känner tillhörighet tydligt. Hon berättar att föreningen gav ”en gemenskap i ett främmande land”. Förutsättningar för nya tillhörigheter skapas genom relationer till och interaktion med människor i det nya livssammanhanget. För de personer som fortsätter vara aktiva i de bosniska organisationerna som de engagerar sig i efter ankomsten blir de organisationerna genom åren sammanhang för umgänge och gemenskap.

Men engagemanget i de bosniska organisationerna kan också innebära en länk till det land som de lämnade i och med kriget och flykten. N., som efter ett antal år i Sverige startar en insamlingsorganisation till förmån för människor i Bosnien och Hercegovina, beskriver hur hon, efter många års frustration över situationen i landet, fattar beslutet att engagera sig i ett humanitärt arbete. Insamlingsarbetet blir för henne ett sätt att bidra konkret i det ursprungliga hemlandet, ett land som hon beskriver som svårt att påverka:

”Nej, nu ska jag inte bry mig längre om det här, jag kan inte göra något åt det. Jag ska försöka se till att göra något jag kan påverka” (N.).

Hennes berättelse ger exempel på hur engagemang i civilsamhället blir ett sätt att bidra till att hitta lösningar på problem i det ursprungliga hemlandet. Vid sidan av politiskt engagemang i Bosnien och Hercegovina har jag tolkat engagemang i sociala frågor som uttryck för tillhörighet i relation till det ursprungliga hemlandet.

Att (börja) höra till nya sammanhang

Men engagemanget i berättelserna ger inte bara uttryck för tillhörighet i relation till den egna gruppen eller det som lämnades i och med flykten. Engagemang kan också skapa förutsättningar för att börja känna tillhörighet i relation till det nya hemlandet. I det följande citatet berättar F., som är engagerad i en bosnisk organisation för kvinnor, om verksamheten i det sammanhanget:

Vi tyckte att det var viktigt att prata om kvinnofrågor. (...) Vi hade några stora projekt inom förbundet som handlade om trafficking till exempel, som handlade om invandrarkvinnors roll i samhället och integration, helt enkelt frågor som var viktiga för kvinnor och... att behålla sina traditioner, men ändå vara en del av det svenska samhället. (F)

Den bosniska organisationen blir här ett sammanhang där olika tillhörigheter ryms. Att vara engagerad i en migrantorganisation kan vara ett sätt att bevara en känsla av tillhörighet i relation till den egna gruppen och det ursprungliga hemlandet, men även utifrån könstillhörighet. Samtidigt kan nya tillhörigheter utvecklas utifrån nya livssammanhang i det nya landet. Tillhörighet i relation till det nya hemlandet kan prövas där, och migranten kan med tiden börja se sig själv som en del också av det nya hemlandet.

Flera av personerna berättar också om sitt engagemang som ett sätt att delta och bidra i det nya landet, något som också det kan ses som ett uttryck för tillhörighet. I. formulerar sig så här:

Du har två val: du kan vara en del av samhället eller du kan stå utanför. Så vi har valt att vara en del av samhället, att jobba, betala skatt [I. skrattar] och sen engagera oss ideellt inom olika föreningar. (I.)

I:s engagemang gäller bland annat olika samhällsfrågor, vilket jag tolkar som att han uppfattar dessa utmaningar som sina, likväl som andra medborgares. Med tiden kan alltså engagemang i civilsamhället ses som ett uttryck för tillhörighet i relation till det nya hemlandet, likväl som till det ursprungliga hemlandet och till gemenskaper utifrån kön.

Även C. pratar om engagemang i civilsamhället som ett sätt att bidra i det nya landet. Här berättar hon om skälen till att hon ansökte om svenskt medborgarskap:

I början fick man inte ha två (medborgarskap), så då behöll vi det bosniska medborgarskapet, det var viktigast. Sedan, tack och lov, fick vi chansen att ha både ock. För att förenkla, först och främst var det för att förenkla resor till Bosnien. Sen var det också så att man kände att man tillhör det här samhället, man har bidragit på nåt sätt, och man känner sig mer, i alla fall jag, som en del av det här svenska samhället. Jag känner, efter så många år, mitt arbete, engagemang, att jag betalar skatt, att jag på något sätt har rätt... och det är självklart att jag ska känna mig både svensk och bosnisk och att det inte är något fel med det. Varför ska det vara antingen eller? (C.)

Engagemang i civilsamhället kan vara en väg till att känna tillhörighet i relation till det nya hemlandet. Här blir det också tydligt hur människor kan utveckla flera tillhörigheter och att tillhörighet kan utvecklas parallellt till olika enheter, inte minst efter en flykt.^{xvii}

Ytterligare en civilsamhällesroll

Utifrån berättelserna menar jag att det går att tala om en civilsamhällesroll som utgår från civilsamhället som arena för människors förhandling och balansering av olika tillhörigheter efter en flykt. Med förhandling menar jag att en person

prövar en ny tillhörighet, exempelvis till en ny grupp eller ett nytt land. Är det ett sammanhang hon vill tillhöra? En sådan process äger rum under den första tiden i det nya landet. När personen är klar över var hon vill höra till, kan hon balansera sina olika tillhörigheter exempelvis genom engagemang i civilsamhället. Det kan innebära att olika tillhörigheter ryms i en och samma organisation eller att hon är engagerad i olika organisationer som utgår från olika sammanhang som hon tillhör.

I föregående avsnitt beskriver jag hur de intervjuades engagemang inte är begränsat till endast ett av de sammanhang som texten behandlar – det nya hemlandet, det ursprungliga hemlandet eller ett sammanhang bortom etnicitet och nationalstat. På samma sätt menar jag att de tillhörighetsprocesser som det här avsnittet handlar om är präglade av samtidighet. Berättelserna tyder på att olika tillhörigheter finns och utvecklas parallellt. Det kan handla om en känsla av att höra till i det ursprungliga hemlandet men samtidigt känna tillhörighet i det nya. Det kan också handla om en känsla av att höra till som människa med universella rättigheter, det vill säga en tillhörighet oberoende av de båda hemländerna och den etniska grupp personen tillhör.

Det här är en civilsamhällesroll som kan förstås ur två perspektiv. Citaten hittills i det här avsnittet rör det första av dessa båda perspektiv, ett perspektiv som utgår från individuella tillhörighetsprocesser, då migranten för sig själv överväger vilka sammanhang hon vill tillhöra.

När det gäller det andra perspektivet utgår jag från ett resonemang som sociologen Vanessa May för om hur personer gör anspråk på att höra till i ett visst sammanhang.^{xviii} Hon menar att migranternas tillhörighetsanspråk förhandlas i deras omgivning. Det innebär att hur migranter bemöts av personer i sin omgivning kan ha betydelse för den känsla av tillhörighet de utvecklar i det nya sammanhanget. Den person som gör anspråk på tillhörighet kan bemötas på olika sätt av personer i sin omgivning: genom accepterande, avvisande eller begränsande.

De intervjuades berättelser visar också hur deras tillhörighetsanspråk kan både accepteras och avvisas i civilsamhället under den första tiden i det nya landet. Exempel på att migranternas anspråk på tillhörighet ofta accepteras finns i J:s

berättelse. Under intervjun frågar jag henne var hon är engagerad just då, och hon nämner två migrantorganisationer och en majoritetsorganisation. Hon funderar vidare:

Var är jag mer med? Jo, i odlarföreningen [J. skrattar], jag gillar att odla. Så att det är som du ser väldigt olika (föreningar) (...), det är så, om du visar intresse, om du är lite eldsjäl, då får du direkt en post som ordförande eller sekreterare eller nånting. (J)

Det här citatet ger en bild av ett välkomnande civilsamhälle, som tar vara på engagerade medlemmar, även personer med migrantbakgrund. Men motsatsen till accepterande och välkomnande finns också beskrivet i flera berättelser. G. berättar här om hur hon som ny i Sverige söker sig till en simklubb:

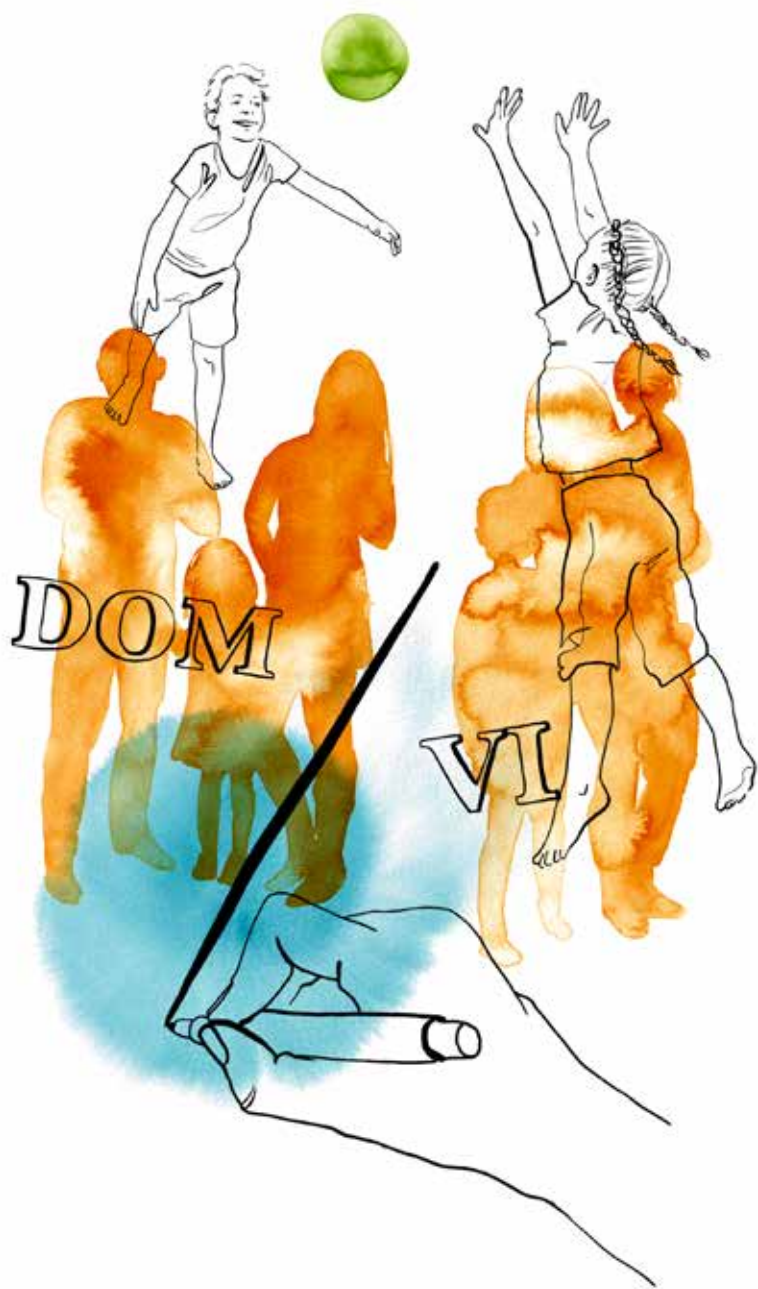
Jag sökte mig senare till en simklubb, men jag kunde inte simma där för att ingen ville va med mig. Jag tänkte, vad fasen, jag ska va där. Dom kände inte mig, jag kände inte dom, även om jag vill, jag är utåt. Nej, det gick inte. Jag kände mig inte välkommen. (G.)

Det här citatet exemplifierar det jag tolkar som avvisande av migrantens tillhörighetsanspråk. Situationen är hämtad från den del av G.s berättelse som rör den första tiden i Sverige, men omgivningens förhandling av migrantens tillhörighetsanspråk förekommer också senare under den period som berättelserna rör, även om den då kommer till uttryck på ett annat vis. F., som i många år varit engagerad i partipolitiken på lokal nivå, berättar här om sina upplevelser:

Även där jag sitter nu, i integrationsrådet, (...) man kommer med en idé om hur man kan genomföra vissa saker och för att det kommer från en invandrare, en kvinna, då ska man inte genomföra det på det sättet. Man nappar inte på det, utan man låter det ligga vid sidan av, eller så ser man mer omöjligheter än möjligheter. Så upplever jag det när det gäller både föreningslivet och politiken, att... det är som att hela tiden blir, oavsett hur mycket man gör, hela tiden ser nån lite ner på en. (F.)

Citatet tyder på att anspråken på tillhörighet kan förhandlas i omgivningen också efter en lång tid i det nya landet. Jag har tolkat det här citatet som att det sker en form av begränsning av hennes tillhörighet även efter det att hon själv är klar över var hon vill höra till och exempelvis har politiska förtroendeuppdrag, vilket har beskrivits som ett av de tydligare uttrycken för tillhörighet i det nya hemlandet.^{xix} I en annan studie har liknande situationer beskrivits som att andra bevakar gränserna för vilka som hör till och vilka som är utanför.^{xx}

Liknande perspektiv blir också synliga när organisationsföreträdare menar att de migrantorganisationer de företräder inte värdesätts lika högt som majoritetsorganisationer. De menar att deras organisationer därmed inte ges samma möjligheter att verka. Jag har tolkat deras berättelser som att de upplever att de inte tas i anspråk i ett bredare samhällsperspektiv och i relation till det offentliga Sverige. Även detta tyder på att migranternas anspråk på tillhörighet kan förhandlas i deras omgivning inte bara under den första tiden i det nya landet, utan även senare.

Sammanfattande kommentar

En tvetydig bild

Det är en tvetydig bild som visas i berättelserna. Personernas anspråk på tillhörighet kan mötas av såväl accepterande som avvisande och begränsande. En sådan tvetydig bild finns även beskriven i en del tidigare forskning om utrikesföddas partipolitiska deltagande i Sverige. Att som utrikes född vara aktiv i civilsamhället kan innebära både att ha handlingsutrymme och att möta motstånd på grund av sitt ursprung.^{xxi} Denna tvetydiga bild bekräftar även något som politiska teoretiker har pekat på. Samtidigt som civilsamhället kan driva på politiken för förändringar i samhället, kan det i sig självt utgöra ett sammanhang som förstärker och även producerar exkludering och ojämlikhet.^{xxii}

En samhällsroll

Precis som civilsamhällets demokratiska roll ofta beskrivs ha betydelse både för individen och för samhället, menar jag att de tillhörighetsprocesser som beskrivs här har betydelse på både ett individuellt och ett samhälleligt plan, eftersom det är processer med bäring på den medborgerliga samhörigheten. Även den roll som det här avsnittet handlar om, det vill säga civilsamhället som arena för förhandling och balansering av tillhörigheter, bör alltså ses som en samhällsroll. För dessa processer har inte minst migrantorganisationer betydelse genom att de kan fungera som ett slags frizoner där olika tillhörigheter förhandlas och migranten kan börja se sig själv som en del av det nya hemlandet. Det kan vara en förutsättning för deltagande som relaterar till det nya samhället, såsom exempelvis påverkansaktiviteter.

Civilsamhällets betydelser efter påtvingad migration

En av de frågor som jag lyfte i förordet handlar om hur förutsättningar skapas för människors deltagande och engagemang i civilsamhället efter en flykt. Jag nämnde också den svenska migrationslagstiftningen. I det här avsnittet står just förutsättningar för förankringsprocesser i fokus. Fokus ligger framför allt på förutsättningar som bestäms genom politiska beslut. I den här delen av texten rör vi oss därmed mer på samhällsnivå. Men först en kort sammanfattning av vad vi hittills sett.

Berättelserna visar att några av de roller som civilsamhället ofta beskrivs utifrån blir tydliga också här. Det handlar om civilsamhällets demokratiska roll, deltagande i kollektiv problemlösning, tillhandahållande av service i relation till de egna medlemmarna och social integration. Det är roller som blir synliga i berättelserna under hela den 25-åriga perioden, men i varierande grad och i olika sammanhang.

Berättelserna visar också att engagemang i civilsamhället på olika vis kan ha betydelse för människors känsla av att höra till i olika sammanhang efter en flykt. Engagemang med fokus i det ursprungliga hemlandet kan ses som ett uttryck för tillhörighet, men det kan också leda till att nya tillhörigheter skapas genom relationer till och interaktion med andra människor.

När det gäller engagemang med fokus i det nya hemlandet tolkades det delvis som ett uttryck för tillhörighet i relation till den egna gruppen och det som lämnades i och med flykten. Men även här innebär engagemanget att förutsättningar för nya tillhörigheter kan skapas, dels inom den egna gruppen, dels i relation till det nya hemlandet. Engagemang i civilsamhället kan alltså vara en väg till en känsla av tillhörighet i relation till det nya hemlandet.

Jag menar att ytterligare en civilsamhällesroll blir tydlig här: civilsamhället som arena för förhandling och balansering av tillhörigheter. I de här processerna är

såväl migranten som personer i hennes omgivning involverade. Tillhörighet förhandlas inte bara av migranten, hennes anspråk på tillhörighet förhandlas också av personer i hennes omgivning i det nya hemlandet.

Berättelserna tyder också på att människors förankringsprocesser efter en flykt inte är begränsade i tid och rum till den första tiden i det nya hemlandet. Att finna sig till rätta och bli en aktiv medborgare kan ta betydligt längre tid efter en flykt. De här processerna kan också röra fler sammanhang än det nya hemlandet. Det är processer som ofta också är präglade av samtidighet, sett till de båda länderna men även till det transnationella sammanhanget. Samtidighet präglar ofta såväl människors deltagande som deras känsla av tillhörighet. Jag menar att civilsamhället bör ses som en sfär med utrymme för såväl kontinuitet som förändring efter en flykt. För att låna ett uttryck av Clarissa Kugelberg kan engagemang i civilsamhället efter en flykt innebära en möjlighet för den som flytt att foga samman en livsvärld som sträcker sig över (åtminstone) två länder.^{xxiii}

Ett samhällsperspektiv på civilsamhällets betydelser

Ett sätt att undersöka civilsamhällets betydelser i de sammanhang som berättelserna rör är att utgå från människors engagemang och förankringsprocesser, det vill säga det som hittills stått i fokus i den här texten. Men civilsamhällets betydelser kan också undersökas utifrån vad som skapar förutsättningar för sådana processer. Vad behövs för att de här processerna ska kunna komma till stånd? Eftersom jag är intresserad även av detta, använder jag mig av begreppet "påtvingad migration", det vill säga ett begrepp som kan omfatta mer än människors erfarenheter efter en flykt. Begreppet öppnar upp även för ett samhällsperspektiv.

Vi kommer nu rikta blicken mot förutsättningar för människors förankringsprocesser som skapas genom politiska beslut. Här ligger fokus enbart på det svenska sammanhanget. Jag menar att det bosniska fallet kan bidra till förståelse också för dagens situation, när andra flyktinggrupper kommer till Sverige och den svenska migrationslagstiftningen har förändrats.

Men frågan om vad som möjliggör människors engagemang och förankringsprocesser är mer komplex än att enbart handla om förutsättningar som skapats

genom politiska beslut. Därför vill jag, innan jag går in på de politiska beslutens påverkan, belysa även några andra perspektiv. Det handlar om hur och på vilka sätt forskningen skulle kunna användas samt begränsningar som man behöver ta hänsyn till. Dels behöver du som läsare ha i åtanke att det alltid är vanskligt att tala generaliserande om grupper, eftersom alla grupper består av individer som alla är unika. Dels behöver du vara medveten om att det kan vara svårt att föra över ett forskningsresultat från en grupp till en annan. Några perspektiv på en sådan överföring kommer jag nu presentera.

- a. Integrationsprocesser äger rum i flera olika samhällssfärer parallellt. En studie med fokus på engagemang i civilsamhället kan alltså belysa endast en av flera delar i den komplexa process som vi brukar kalla integration. I ett land som Sverige har exempelvis utbildningsnivån betydelse för migranternas etablering på arbetsmarknaden. Den bosniska gruppen som lever i Sverige, inklusive de 19 personer som jag intervjuade, har en relativt hög utbildningsnivå. Det har också hävdats att det kan vara en bidragande orsak till bosniernas integration i Sverige. En jämförelsevis stor andel av den bosniska gruppen är också etablerad på arbetsmarknaden. Här har vi alltså två faktorer som kan påverka människors förankringsprocesser efter en flykt. Inte alla migrantgrupper med flyktbakgrund som lever i Sverige är gynnade på samma sätt som den bosniska gruppen.
- b. Det har betydelse hur migranter bemöts i civilsamhället. Det belyste jag i föregående avsnitt genom resonemanget om omgivningens acceptering, avvisande och begränsande av personernas anspråk på tillhörighet. Här bekräftar min avhandling delar av vad tidigare forskning visat. Att som utrikes född vara aktiv i civilsamhället kan innebära både att ha handlingsutrymme och att möta motstånd på grund av sitt ursprung.
- c. De förutsättningar som råder under den tidsperiod då gruppen i fråga kommer till Sverige har betydelse för människors förankringsprocesser efter en flykt. Vi kommer nu fördjupa oss i de förutsättningar som i intervjupersonernas berättelser visade sig ha betydelse för deras förankringsprocesser.

Förutsättningar för människors förankringsprocesser

Den bosniska gruppen kom till Sverige under en period då skyddsbehövande och flyktingar i regel fick permanenta uppehållstillstånd.^{xxiv} I de intervjuades berättelser blir det tydligt att flera av dem såg uppehållstillståndet som en vändpunkt som gjorde att de kunde blicka framåt. Jag tolkar det som att uppehållstillståndet gav dem en trygghet som gjorde att de kunde ta sig an de utmaningar som det innebär att landa och finna sig till rätta, inte bara i ett nytt samhälle utan även i livet efter erfarenheter av krig och flykt. Genom det permanenta uppehållstillståndet gavs de möjlighet att se sig själva och sin framtid i det nya landet. För att koppla tillbaka till Vanessa Mays resonemang om migranternas anspråk på tillhörighet kan permanenta uppehållstillstånd ses som att de skyddsbehövandes anspråk på tillhörighet i det nya landet accepteras. Landet blir då mer än en tidsbegränsad fristad undan krig och förföljelse. Utifrån det kan migranten börja fatta beslut inför framtiden, vilket kan vara avgörande för stora delar av de förankringsprocesser som den här texten handlar om.

Andra förutsättningar som visade sig vara betydelsefulla för de förankringsprocesser som berättelserna rör är *möjliggörande av organisering och politisk styrning som främjar sociala integrationsprocesser*.

När det gäller *möjliggörande av organisering* handlar det både om rättigheter som föreningsfrihet och om statligt och kommunalt stöd till organisationer. Genom berättelserna blir det tydligt att den svenska politikens ambition att skapa möjligheter till självorganisering genom föreningsbidrag till organisationer grundade utifrån etnisk tillhörighet är betydelsefull för personernas förankringsprocesser.

Tanken med offentligt stöd till denna typ av organisationer är att medlemmarna ska kunna bevara och utveckla samhörigheten i den egna etniska gruppen. Det är ett politiskt mål som ibland har beskrivits stå i ett spänningsförhållande till statens mål att integrera dessa organisationers medlemmar i den övergripande medborgargemenskapen.^{xxv} Men en slutsats från min avhandling är att ett sådant spänningsförhållande inte behöver råda i praktiken. I berättelserna blir det i stället tydligt att människors olika tillhörigheter kan få utrymme i exempelvis

just migrantorganisationer. Under den första tiden efter flykten kan det vara ett sammanhang där tillhörighet i relation till det nya landet förhandlas. Senare kan det bidra till att medlemmarna kan balansera olika tillhörigheter, där tillhörighet i relation till det nya landet kan vara en del.

Människors förankringsprocesser efter en flykt beskrivs ofta i relation till det nya samhället och utifrån den första tiden i det nya landet. I sådana sammanhang har betydelsen av olika typer av sociala nätverk beskrivits ha olika funktioner för att migranten ska kunna finna sig till rätta i nya livssammanhang. Medan nätverk bestående av landsmän beskrivits som betydelsefulla eftersom de ger möjlighet till en känsla av kontinuitet i det nya livssammanhanget, har nätverk som involverar migranter och majoritetsbefolkning setts som betydelsefulla för att de skapar förutsättningar för förändring.^{xxvi} Men genom intervjupersonernas berättelser blir det tydligt att förhandlingen mellan kontinuitet och förändring inte behöver vara uppdelad på det sättet, utan att det är processer som kan äga rum i olika sammanhang, bland annat inom migrantorganisationer. Migrationsforskaren Maya Korac talar om de sociala nätverk som involverar migranter och majoritetsbefolkning som möjligheter att komma in i lokala sammanhang. Hon beskriver dem som ett slags "lexikon" som gör att migranterna kan börja förstå såväl lokala miljöer som det vidare samhället och kulturen i allmänhet. Men både tidigare svensk forskning och min avhandling tyder på att det kan gälla även migrantorganisationer, det vill säga sociala nätverk bestående av landsmän.

När det gäller *den politiska styrningen* av civilsamhällesaktörer blir två perspektiv tydliga i berättelserna. Det handlar alltså om att stat eller kommun ger ekonomiska bidrag till organisationer i civilsamhället för att främja sociala integrationsprocesser. Genom offentliga medel till migrantorganisationer kan offentliga aktörer påverka verksamheten i riktning mot det nya landet.^{xxvii} Men det offentliga kan påverka organisationer att verka för social integration även genom bidrag till majoritetsorganisationer. Ett exempel på det är statens ambition med stödet till folkbildningen, det vill säga en ambition präglad av bland annat att främja mångfald och att nå nya grupper i samhället. Utifrån det är migranter, inte minst nyanlända, relevanta grupper för studieförbunden att samarbeta med.

Förutsättningar som visade sig vara betydelsefulla för de intervjuades förankringsprocesser håller dock på att förändras. En förändring är att organisationer grundade utifrån etnisk tillhörighet inte längre kommer kunna söka statliga medel efter årsskiftet 2023/24. Förändringen innebär att staten inte längre underlättar migranternas förankringsprocesser på samma sätt som tidigare, och att en möjlighet till politisk styrning som främjar sociala integrationsprocesser går förlorad.^{xxviii} Vidare innebär den förändrade svenska migrationslagstiftningen att tidsbegränsade uppehållstillstånd, i stället för permanenta uppehållstillstånd, är huvudregel för skyddsbehövande idag.^{xxix} Som jag ser det bör uppehållstillståndens art också vara en faktor som påverkar människors förankringsprocesser efter en flykt. Avsaknaden av ett uppehållstillstånd, som gör att personen kan se sig själv och sin framtid i det nya landet, kan innebära att de förankringsprocesser som den här texten handlar om kan bli svårare att få till stånd.

Referenser

- Bengtsson, B. (2004). Politisk integration via det allmänna föreningslivet – en kunskapsöversikt. I B. Bengtsson (Red.), *Föreningsliv, makt och integration*, Rapport från Integrationspolitiska maktutredningens forskningsprogram Ds 2004:49 (s. 343-360). Fritzes.
- Borevi, K. (2004). Den svenska diskursen om staten, integrationen och föreningslivet. I B. Bengtsson (Red.), Ds 2004:49 *Föreningsliv, makt och integration* (s. 31-64). Fritzes.
- Brettell, C. & Reed-Danahay, D. (2012). *Civic Engagements The Citizenship Practices of Indian and Vietnamese immigrants*. Stanford University Press.
- Bäck, H. (1983). Invandrarnas riksorganisationer. En undersökning av 28 invandraroorganisationer, gjord på uppdrag av Invandrarpolitiska kommittén. Liber.
- Chambers, S. (2002). A critical theory of civil society. I S. Chambers & W. Kymlicka (Red.), *Alternative conceptions of civil society*. Princeton University Press.
- Dahlstedt, M. (2002). Den mångfaldiga representationen. I Lindgren, I. (Red.), *Det stulna folkhemmet. Om etniska klyftor och blågul självbild* (s. 152-171). Agora.
- Dahlstedt, I. (2003). Invandrerorganisationer i Sverige. I Mikkelsen, F. (Red.), *Invandrerorganisationer i Norden* (s. 27-94). Nordisk ministerråd.
- Dahlstedt, M. (2009). The Swedish road to democracy? Governmentality, technologies of citizenship and popular movements. *Themes on Migration and Ethnic Studies*, REMESO, Linköping University.
<http://liu.diva.portal.org/smash/get/diva2:273092/FULLTEXT01.pdf>
- Emami, A. (2004). Institutionaliserade relationer, fria organisationer - om sverigeaniers föreningsliv. I B. Bengtsson (Red.), Ds 2004:49 *Föreningsliv, makt och integration* (s. 163-196). Fritzes.

von Essen, J. & Svedberg, L. (2020) *Medborgerligt engagemang i Sverige 1992–2019*. Ersta Sköndal Bräcke högskola.

von Essen, J. & Wallman Lundåsen, S. (2015). *Medborgerligt engagemang: klassresa eller klassklyfta?* I Låt fler forma demokratin! Forskarantologi SOU 2015:96, 357-408.

Guo, S. (2014). Immigrants as active citizens: exploring the volunteering experience of Chinese immigrants in Vancouver. *Globalisation, Societies and Education*, 12(1), 51-70.

Henriksen, L. S., Strømsnes, K. & Svedberg, L. (Red.). (2019). *Civic engagement in Scandinavia: volunteering, informal help and giving in Denmark, Norway and Sweden*. Springer.

Jeppsson Grassman, E. & Svedberg, L. (1999). Medborgarskapets gestaltningar. Insatser i och utanför föreningslivet. I E. Amnå (Red.), SOU 1999:84 *Civilsamhället* (s. 121-180). Fakta Info Direkt.

Khvorostianov, N. & Remennick, L. (2017). By Helping Others, We Helped Ourselves: Volunteering and Social Integration of Ex-Soviet Immigrants in Israel. *Voluntas*, 28: 335-357.

Korac, M. (2009). *Remaking Home: Reconstructing Life, Place and Identity in Rome and Amsterdam*. Berghahn Books.

Korac-Sanderson, M. (2016). Citizenship and emplacement: Processes and practices of inclusion of newcomers. I L. Bennich-Björkman, R. Kostić & B. Likić-Brborić (Red.), *Citizens at Heart? Perspectives on integration of refugees in the EU after the Yugoslav wars of succession* (s. 27-46). Uppsala Multiethnic Papers 56, Hugo Valentin Centre, Uppsala Universitet.

Kugelberg, C. (2007). *Förhandlingar om tillhörighet. Transnationella identiteter hos svenska politiker med chilensk och kurdisk bakgrund*. Paper ACSIS nationella forskarkonferens för kulturstudier, Norrköping 13–15 juni 2005. Hämtad 14 november, 2018 från www.ep.liu.se/ecp/015/

Kugelberg, C. (2009). Bistånd eller styrning? Kommunen och de etniska föreningarna. I B. Bengtsson, & C. Kugelberg (Red.), *Föreningsliv, delaktighet och lokal politik i det mångkulturella samhället* (s. 157-195). Égalité

Likić-Brborić, B. & Bennich-Björkman, L. (2016). Swedish 'Exceptionalism' and the Integration of Refugees from Bosnia-Herzegovina in the 1990s: Acceptance and Strategies of Citizenship. I L. Bennich-Björkman, R. Kostić & B. Likić-Brborić (Red.), *Citizens at Heart? Perspectives on integration of refugees in the EU after the Yugoslav wars of succession* (s. 87-115). Uppsala Multiethnic Papers 56, Hugo Valentin Centre, Uppsala Universitet.

May, V. (2013). *Connecting self to society Belonging in a changing world*. Palgrave Macmillan.

Migrationsverket. Beviljade uppehållstillstånd 1980-2014. Hämtad 15 april 2016 från www.migrationsverket.se/Om-Migrationsverket/Statistik/Beviljade-uppehallstillstand-oversikter.html.

Mulinari, D. & Neergaard, A. (2004). *Den nya svenska arbetarklassen. Rasifierade arbetares kamp inom facket*. Borea Bokförlag.

Mulinari, D. & Neergaard, A. (2005). "Du kan plocka svampar hela ditt jävla liv... de kommer ändå att hävda att du inte tycker om skogen". I SOU 2005:112, (s. 153-189). *Demokrati på svenska? Om strukturell diskriminering och politiskt deltagande*. Hämtad 10 nov, 2021 från <https://www.regeringen.se/49bb01/contentassets/4acd0d5548744dabbce7e4e325ec08aa/demokrati-pa-svenska-om-strukturell-diskriminering-och-politiskt-deltagande>

Osman, A. (2005). Folkbildning i 'integrationens' tjänst. Folkbildningens dilemma och invandrarföreningars pragmatism. I *Demokrati på svenska? Om strukturell diskriminering och politiskt deltagande*. SOU 2005:112 Utredningen om makt, integration och strukturell diskriminering, (s. 191-229). Fritzes.

Phillips, A. (2002). Does feminism need a conception of civil society? I S. Chambers, & W. Kymlicka (Red.), *Alternative conceptions of civil society* (s. 71-89). Princeton University Press.

Somers, M. (2008). *Genealogies of Citizenship: Markets, Statelessness, and the Right to Have Rights*. Cambridge University Press.

Teorell, J., Torcal, M. & Montero, J. R. (2007). Political participation: Mapping the terrain. I J. W. van Deth, J. R. Montero & A. Westholm (Red.). *Citizenship and involvement in European democracies: A comparative analysis* (s. 334-357). Routledge.

SFS 2005:716. Utlänningslag. Från www.riksdagen.se.

Verba, S., Schlozman, K. & Brady, H. (1995). *Voice and equality: Civic voluntarism in America*. Harvard University Press.

Walzer, M. (2002). Equality and civil society. I S. Chambers & W. Kymlicka (Red.), *Alternative conceptions of civil society*. Princeton University Press.

Wessendorf, S. & Phillimore, J. (2019). New Migrants' Social Integration, Embedding and Emplacement in Superdiverse Contexts. *Sociology*, 53(1), 123-138.

Noter

ⁱ Uppgifterna är hämtade från Migrationsverket (2016).

ⁱⁱ Avhandlingen lades fram vid Marie Cederschiöld högskola 16 september 2022.

ⁱⁱⁱ De här frågorna är omskrivningar av avhandlingens frågeställningar. Syfte och frågeställningar som avhandlingen utgår ifrån går att läsa i avhandlingen.

^{iv} Definitionen av civilsamhälle har jag hämtat från von Essen och Svedberg (2020, s 11). Min definition skiljer sig från von Essens och Svedbergs genom att de även inbegriper "informella insatser som görs utanför kärnfamiljen/hushållet" i sin definition.

^v När det gäller människors förankringsprocesser, på engelska *emplacement-processes*, har jag inspirerats framför allt av Korac (2009; 2016).

^{vi} Också Jeppsson, Grassman och Svedberg (1999) samt Somers (2008) har inspirerat mig till den här vidare synen på medborgarskap.

^{vii} Dessa civilsamhällesroller präglar genomgående Henriksens, Strömsnäs och Svedbergs *Civic engagement in Scandinavia* (2019), även om de inte gör samma tydliga kategorisering som jag gör.

^{viii} Kategoriseringen är inspirerad av Henriksen, Strömsnäs och Svedberg (2019) samt Teorell, Torcal och Montero (2007).

^{ix} Uppgifterna är hämtade från Utlänningslagen (2005:716) Kap 5 § 1.

^x Wessendorf och Phillimore har i en brittisk studie (2019) undersökt betydelsen av olika typer av möten och relationer för migranter i ett nytt land.

^{xi} Guo (2014) har skrivit om hur migrantorganisationer är sammanhang för navigering i det nya samhället, även när det gäller språkinläring. Khvorostianov och Remennick (2016) har skrivit om hur engagemang och självorganisering kan vara ett sätt för migranter att ta makten över livssituationen i det nya landet.

^{xii} Bäck (1983) och Dahlstedt (2003) har skrivit om integration som en av ”invandrarföreningens” funktioner. Emami (2004) har skrivit om sverigearaniers organisationsanpassningsprocess. Han belyser bland annat betydelsen av det svenska föreningsbidraget och institutionaliseringen av intern demokrati som integrativa faktorer.

^{xiii} Mer om politisk integration går att läsa i till exempel Bengtsson (2004).

^{xiv} Wessendorf och Phillimore (2019)

^{xv} Mer om medborgerliga färdigheter går att läsa i Verba, Schlozman och Brady (1995). Vogel, Amnå, Munck och Häll (2003) har skrivit om föreningslivet som demokratiskola.

^{xvi} Bland andra Brettell och Reed-Danahay (2012) har skrivit om betydelsen av migranternas nätverk, både inom och utom den egna gruppen, för deras inkludering i det nya landet.

^{xvii} Mer om hur tillhörighet kan utvecklas parallellt till olika enheter går att läsa i May (2013). Korac (2009; 2016) skriver om detta utifrån ett migrationsperspektiv.

^{xviii} May (2013)

^{xix} Likić-Brborić och Bennich-Björkman (2016) har skrivit om *emplacement-processes* i det svenska sammanhanget och berör då också tillhörighet.

^{xx} Kugelberg (2007) beskriver i sin studie om utrikesföddas partipolitiska engagemang i Sverige hur engagemanget både kan innebära att ha handlingsutrymme och att möta motstånd på grund av sitt ursprung.

^{xxi} Förutom Kugelberg (2007) har även Dahlstedt (2002; 2009), Mulinari och Nergaard (2004; 2005) samt Osman (2005) skrivit om liknande frågor.

^{xxii} Mer om civilsamhällets dubbla funktioner går att läsa i Chambers (2002), Phillips (2002), Walzer (2002). På svenska i von Essen och Wallman Lundåsen (2015).

^{xxiii} Kugelberg (2007)

^{xxiv} I dagens utlänningslag (2005:716) finns två kategorier skyddsbehövande, flyktingar och alternativt skyddsbehövande. Sedan ändringarna i lagstiftningen 2021 används

inte kategorin övriga skyddsbehövande.

^{xxv} Borevi (2004) skriver om dessa båda politiska mål och det eventuella spänningsförhållandet målen emellan.

^{xxvi} Bland andra Korac (2009; 2016) skriver om betydelsen av olika nätverk för migranternas förankringsprocesser i det nya landet.

^{xxvii} Se även Kugelbergs *Bistånd eller styrning? Kommunen och de etniska föreningarna* (2009).

^{xxviii} Jag beskriver också föreningsfriheten som en betydelsefull förutsättning för de förankringsprocesser som står i fokus i den här texten. Även här har det skett förändringar. Jag väljer dock att inte fördjupa mig i det, utan återger här endast kort ändringar i regeringsformen och den kritik som framförts av civilsamhällesorganisationer med anledning av dessa ändringar:

2a kap. 24§ regeringsformen har sedan 1 januari 2023 följande lydelse (utdrag):

Föreningsfriheten får begränsas endast när det gäller sammanslutningar som ägnar sig åt eller understöder terrorism eller vilkas verksamhet är av militär eller liknande natur eller innebär förföljelse av en folkgrupp på grund av etniskt ursprung, hudfärg eller annat liknande förhållande.

Civilsamhällesorganisationer har i remissvar pekat på att begreppet ”understödja” är problematiskt, och exempelvis svenska sektionen av Amnesty International menar att begreppet inte utretts tillräckligt i sammanhanget.

^{xxix} Genom ändringarna i utlänningslagen 2021 infördes särskilda krav för permanent uppehållstillstånd. De flyktingar som idag beviljas permanent uppehållstillstånd utan dessa krav är kvotflyktingar.